

ZINĀTNISKIE RAKSTI

CUM LITTERARUM TESTIMONIO.
DOKUMENTU PRODUCĒŠANAS PRAKSE
RĪGAS BĪSKAPIJĀ 13. GADSIMTA
SĀKUMĀ: PIEZĪMES
PAR MEDIEVISTIKAS
UN DIPLOMĀTIKAS ATTIECĪBĀM

Andris Levāns

M. A., vēsturnieks. Zinātniskās intereses – viduslaiku historiogrāfisko tekstu teorijas jautājumi, priekšstatu vēsture, piemiņas/atmiņas fenomens, diplomātika, it sevišķi Rīgas bīskapu kancelejskā prakses izpēte.

E-pasts: *andris.levans@lu.lv*

*In Dankbarkeit
für Prof. Dr. Norbert Angermann,
meinen hochverehrten Lehrer und Freund*

Viduslaiku dokumentu izpētes metodoloģijai, it sevišķi pamatjautājumiem par terminoloģijas lietojumu un tipoloģijas specifiku, kā arī diplomātiskā praktizētām analīzes tehnikām, tiek veltīta šī raksta pirmā daļa. Ilustrācijai, kas demonstrētu diplomātiskās analīzes instrumentu darbību, izvēlēts kāds Rīgas bīskapa dokuments, kas izgatavots 13. gadsimta sākumā un, domājams, ir senākais zināmais šāda teksta oriģināls, atvēlēta raksta otrā daļa. Analīzes rezultāti veido obligātu vēsturiskās interpretācijas bāzi, kas ļauj daļēji rekonstruēt dokumentu producēšanas un kancelejskā tradīcijas pirmsākumus Rīgas bīskapijā, kā arī atklāt Rīgas domkapitula īpašo lomu tekstu un rakstu kultūras veidošanās procesā. Baltijas viduslaiku vēsturē vēl maz pētītas ir rakstības un tekstu kā ekskluzīvu zināšanu un pieredzes sociālās funkcijas, kas atklājās dokumentu producēšanas stratēģijās.

Atslēgas vārdi: diplomātika, bīskapa dokumenti, rakstība, kancelejas normas, Rīgas bīskapija, domkapituls.

“Ar rakstu par atzītu pierādījumu” var pārvērst (*procurare*) visu, kas noticis.¹ Līniju tīklam, kas nogulst uz pergamenta virsmas un attēlo no atsevišķiem burtiem veidotus vārdus, piemīt spēja “runāt” kā tiem, kuru nav klāt, par to, kas noticis, un likt “dzirdēt” tiem, kuri

šajā par tekstu kļuvošā balsī klausās. Dokumenti viduslaiku tekstu kultūru paplašināja ar tiem piešķirtu specifisku sociālās komunikācijas spēju veidot tiesiskos priekšstatos balstītas sociālās attiecības: tie atgādināja, ka producenti vērsas pie visiem “esošiem un nākamajiem uzticamiem” vai “Kristū ticīgajiem” (*quam presentibus tam futuris [...] fidelibus* vai *in Christo fidelibus*),² un tādējādi radīja vēstītāja nepastarpinātas klātienē simulāciju saskarsmē ar publiku neatkarīgi no satura recepcijas vietas un laika. Uzrunas akts savukārt ar visiem tā dalībniekiem, arī ar tiem, kuri dokumentu ir “dzirdējuši un lasījuši” (*inspecturis*), formēja dažāda līmeņa saistošas tiesiskas attiecības. Par šādu ne-klātbūtnes klātbūtnes ilūzijas radīšanu kā mākslu raksta retors Bonkompanjo (*Boncompagnus di Signa*, ap 1170–ap 1240)³ arī traktātā *Palma* (ap 1198) un par šādu prasmī, kad vārdi rada teicēja klātbūtni, bet izkopta runa (*eloquentia*) ar izjusti piešķirto stilu iegūst formu un modina publisku ticību (*fides*) radītam prasmīgam teiktā pierakstam jeb *dictamen*,⁴ saka, ka rakstītais ir paties (verus).⁵ Dokumenta teksta pamatā bija “diktāts” (*dictamen*), tā stilistikās, struktūras un tehniskā izpildījuma īpašības, un pats dokumentēšanas process bija *ars dictaminis* vai *ars dictandi* priekšmets, kas it sevišķi kopš 12. gadsimta otrās puses kalpoja ne tikai tiesību ekspertu sagatavošanai, kas spējīgi veikt kancelejskas funkcijas, bet to ietvaros veidot un pilnveidot publiski reflektētu izpratni par tekstualitāti kā nepieciešamu un pat obligātu komunikācijas formu līdzās oralitātei.⁶ Bonkompanjo sistematizēja zināšanas par *ars dictandi*, izkopa “piezemēta stila” (*stilus humilis*) estētiku, aizstāvēja skaidri strukturētu teksta uzbūvi, paskaidroja terminus, taču labi apzinājās, cik nepakļāvīga teorijai, diferencēta un niansēta ir dokumentēšanas prakse.⁷ Pragmatisms, kas piemīt dokumentiem, atklāja to būtību un atšķirību no visiem citiem tekstu veidiem un izsakāms trijos jautājumos – kāda ir producēšanas formālā norise, ar kādu nolūku tā ierosināta, un kādam mērķim teksts kalpos.

Dokumentu producēšana kā māksla balstās uz loģiski, bet arī poētiski izklāstītu teoriju par tehniskajiem principiem, kā veidot funkcionāli specifiskus tekstus, kuri pēc struktūras atbilst vēstulei (*littera*), bet pēc mērķa un nolūka ir tiesību apliecinājums (*testimonium*). Iespējams, ka tieši šo īpašību apvienojums ir licis un liek šīs mākslas radītos artefaktus uzlūkot it kā no piesardzīga attāluma – neziņas, bijības vai naivuma dēļ. Diplomātika (*Urkundenlehre*) kā atsevišķa zinātne palīdz šo attālumu pārvarēt. Bet medievistika, kuras ietvaros tiek meklētas modernas vēstures interpretācijas metodes, nav iedomājama bez diplomātiskās tekstu analīzes.

MOTIVĀCIJA UN LEĢITIMĀCIJA: AIZMIRSTĀS VIETAS VĒSTURES ZINĀTNĒ, UN KĀ ATGRIEZTIES PIE KĀDAS NEPIEDZĪVOTAS INTELEKTUĀLAS PIEREDZES

Apsvērumi, kas mudināja šajā rakstā iztirzāt viduslaiku dokumentu terminoloģijas un tipoloģijas jautājumus, ir vairāki. Nepieciešamība īpaši pievērsties viduslaiku tiesību tekstu terminoloģijai nozīmē bez aplinkiem un konkrēti uzrunāt svarīgus diplomātikas jautājumus, par kuriem nenotikušas sarunas un nerastas atbildes būtiski ietekmē modernas zinātniskas domāšanas procesus un spēju medievistikas ietvaros risināt metodoloģijas problēmas, no kurām Latvijas historiogrāfiskā tradīcija pēdējo septiņdesmit piecu gadu laikā bija atsvešinājusies un tāpēc nopietni cietusi. Diplomātikas teorija un analīzes metodes tikai kopš 19. gadsimta otrās puses bija vācbaltiešu viduslaiku vēstures pētnieciskās tradīcijas organiska daļa: kaut arī atsevišķu, šai disciplīnai veltītu tematisku pētījumu ir pārsteidzoši maz,⁸ ārkārtīgi plašs ir publicēto viduslaiku Livonijas 13.–15. gadsimta dokumentāro tekstu korpus.⁹ Pārrāvumu zināšanās un to pēctecīgā pārmantošanā par diplomātikas jautājumiem Latvijā iezīmēja 1935. gads, kad Latvijas Universitātē notika Leonīda Arbuzova (*Arbusow*, 1882–1951) pēdējā šīs disciplīnas akadēmiskā lekcija un seminārs.¹⁰ Sekas šim pārrāvumam, domājot par medievistiku, jūtamas šodien: tika zaudēts diplomātikas analīzes instrumentārijs un prasmes, bet līdz ar tiem – spēja iesaistīties tālākos vēstures zinātnes modernizācijas procesos. Ja Rietumeiropas universitāšu medievistus satrauc zināšanu un pētījumu kvalitāte diplomātikā pašreiz un tuvākajā nākotnē, viņi runā pat par eventuālu nozares “krīzi”,¹¹ tad tā ir skepses izsaukta reakcija par augstākajā izglītībā proponētām studiju vienkāršošanas idejām. Savukārt Latvijā medievistikas kā atsevišķas vēstures pētniecības nozares “krīze” iezīmējās 20. gadsimta 30. gadu otrajā pusē, kas ilgajā padomju periodā pārauga stagnācijā un pat daļējā sairumā. Vai iespējams atgriezties pie zaudētām tradīcijām, akumulēt jauno intelektuālo (rietumu) pieredzi un iekļauties aktuālos pētnieciskos procesos? Par šādu iespēju varam runāt vienīgi pieļāvuma izteiksmē un piesardzīgi. Pēdējos gados Latvijā publicētie darbi senslāvu diplomātikā un paleogrāfijā¹² modina cerības, ja uztveram tos kā akadēmiskas atvērtības un profesionalitātes – svarīgu zinātniskuma nosacījumu – apliecinājumu.

Vēl viens iemesls pievērsties minētajiem diplomātikas jautājumiem rodams situācijā, kuru konstatējam, pārlūkojot 13. gadsimta, it sevišķi tā pirmajās divās – piecās dekādēs, viduslaiku Livonijā producētos (zināmos) dokumentāros tekstus: šai avotu tekstu latīņu valodā diplomātiskai specifikai, kā iepriekš teikts, veltīti atsevišķi nelieli pētījumi vai nepilnīgi, bieži vien kļūdaini komentāri dokumentu izdevumu regestos, taču to izgatavošana kā sociālās un mentalitāšu

vēstures fenomens līdz šim nav iztīrāta. Šie abi neapgūtī lauki piedāvā principā jaunas pētnieciskas iespējas: bīskapu dokumentārie teksti jeb *Bischofsurkunden* vēl arvien pieder maz pētītai parādībai Rietumeiropas diplomātikā un medievistikā kopumā, kaut arī tās pētniecība aizsākās 19. gadsimta 80. gados.¹³ Īpaši kancelejišķās tradīcijas formēšanās konkrētos Eiropas vēsturiskajos reģionos,¹⁴ kā arī katrā atsevišķā diecēzē¹⁵ līdz 1250. gadam vēl arvien nav līdz galam izprasts un rekonstruēts process, tiek meklētas jaunas diplomātiskās kritikas pieejas un vēsturiskās rekonstrukcijas metodes. Rīgas un citu Livonijas bīskapu 13. gadsimtā producētie dokumenti vēl nav sistemātiski un kompleksi pētīti un tādēļ ir ļoti pateicīgs materiāls pēdējos divdesmit gados metodoloģiski pilnveidotajai diplomātikai.

Pieticīgi piezemēts šobrīd ir formulēts šī raksta mērķis. Par viduslaiku dokumentu terminoloģijas un tipoloģijas svarīgiem jautājumiem, kā arī to relevanci vēsturiskajā medievistikā tiks dots neliels, bet detalizēts ieskats. Diplomātiskās kritikas jeb analīzes instrumentārija lietojums tiks ilustrēts ar kāda dokumenta palīdzību, kas producēts Rīgas bīskapa Alberta (1199–1229) uzdevumā 13. gadsimta sākumā. Analīzē iegūtie dati raksta ierobežotā apjoma dēļ tiks skatīti nelielas – tikai līdz 1213. gadam Livonijā producēto dokumentu grupas ietvaros, neizvēršot dziļu un kompleksu šo tekstu diktātu, formulu un citu t.s. iekšējo un ārējo pazīmju salīdzinošu izvērtējumu. Skatījuma fokuss būs vērsts uz metodoloģiskas problēmas risinājumu, kuru var formulēt kā jautājumu: cik lielā mērā dokumenta producēšanas tehniskie un intelektuālie dati korelējami ar vēsturiskajiem apstākļiem, kuros notikusi tā radīšana, un tādējādi būtu iespējama vēsturiski adekvāta teksta izgatavošanas sociālā konteksta rekonstrukcija, kad Rīgas bīskapijā sāka formēties raksta un tekstu kultūra. Apzināti izvēlētais šaurais vēsturiskā laika segments ļaus tuvoties fenomena pirmāsākumiem.

VIDUSLAIKU DOKUMENTA JĒDZIENS: ATSEVIŠĶI DIPLOMĀTIKAS PAMATJAUTĀJUMI

Eiropas viduslaiku tiesiskajā izpratnē dokuments ir atsevišķs tiesību tekstu veids. Tam piemīt specifisks tiesiski publisks raksturs, savukārt tā tipoloģisko piederību nosaka pēc mērķa, kādam tas izgatavots. Dokumenta atpazīstamību nodrošina konvencionāli formas elementi un laikmeta leksikā lietoti termini.

Modernā medievistika prasa ievērot vēsturiski adekvātu pieeju lietām, kuras ir genuīni piederīgas viduslaiku kultūrai. Tādēļ skaidrības un adekvātuma labad būtu lietderīgi precizēt zinātniska traktējuma robežas par viduslaiku dokumentu. Šo robežu galējie poli izvietojusies, no vienas puses, diplomātikas pētījumu iedibinātā skatījumā uz

dokumenta specifisku īpašību analīzi, kas ļauj traktēt šo seno tekstu formas kā lietas (*res*), kurām piemīt konkrētu pazīmju kopums. Bet, no otras puses, tā ir kultūras studiju¹⁶ atvērtā skatījuma iezīmētā pieeja, kura palīdz ieraudzīt un saprast tekstu kā kultūras artefaktu: tā ir prasme atklāt tekstu kā simbolu un zīmju kopumu,¹⁷ kas saistīts konkrētā vēsturiskā kontekstā. Vietas, kur notika dokumentu producēšana, reproducēšana, glabāšana un publiskošana vai iznīcināšana, tātad to skaitā un it sevišķi arī kancelejas, ir šādi vēsturiski rekonstruējamie konteksti, kuros iespējams korekts teksta kriptogrammas lasījums jeb kultūras interpretācija. Termini kā metateksti savukārt ir šādas kriptogrammas, kas akumulējušas konkrētā vēsturiskā laikā un vietā komunicētu izpratni un priekšstatus par lietu. Vēsturiskās interpretācijas darbs ir apgrūtināts vai nav iespējams, ja nesākam ar lietas elementāru analīzi – precīzu aprakstu un nošķirumu no citām tai līdzīgām, kā arī mērķa un komunikatīvo funkciju noteikšanu. Pretējā gadījumā interpretācijas darbs būs nekorekts, bet rezultāts – vēsturiski neadekvāts.

Vārda “dokuments” ikdienišķā un specifiskā lietojuma nozīmju spektrs ir plašs, kas, pirmkārt, norāda uz šī tiesību teksta tipoloģisko daudzveidību gan viduslaikos, gan jaunajos un jaunākajos laikos un, otrkārt, demonstrē būtiskas atšķirības tā izpratnē un lietojumā viduslaikos un šodien. Tieši tādēļ, ka, sākot ar 19. gadsimtu, pakāpeniski profanizējušies vārda “dokuments” nozīme, tas – lietots ārpus diplomātikas nosacīti šaurajiem ietvariem – var maldināt par apzīmējamā priekšmeta mērķi, formu un funkcijām viduslaikos. Un tomēr termins “dokuments”, lietojot to kā vispārīgāku attiecībā uz kāda teksta tipoloģisko piederību, visprecīzāk izsaka un atbilst mūsu vēsturiski formētiem priekšstatiem par tiesību un lietvedības kontekstā radītiem tekstiem. Iespējams, tieši tādēļ mēs no šī vārda lietošanas nevairāties. Vēl jo vairāk, ja runa ir par viduslaikos radītiem tiesību un lietvedības tekstiem, nepieciešams terminoloģisks precizējums, lai spētu diferencēt, resp., izšķirt, atsevišķos šo tekstu tipus.

Ja raksturojam viduslaiku dokumentu kā atsevišķu teksta funkcionālo tipu, izmantojot tekstu lingvistikas doto pieeju,¹⁸ redzam, ka tam kā *Gebrauchstext* piemīt šādas pazīmes: dokuments ir tāds rakstīts teksts, kas atbilst konkrētai materiālai un saturiskai realizācijai pēc formas, producēts atbilstoši kancelejiskai tradīcijai un iedibinātām tiesību normām, apliecina kāda tiesību subjekta gribu un motivāciju, fiksē eventuālos tiesību akta izpildes apstākļus, kuri (tieši vai pastarpināti) varētu veicināt vai ierobežot šīs gribas īstenošanu, un kalpo kā pierādījums strīda gadījumā, kā arī apliecina, ka konkrētas gribas diktēti nosacījumi kādai citai personai ir saistoši un izpildāmi.¹⁹ Šaurākā tiesību un vēsturiskā izpratnē dokuments ir tiesisku attiecību sastāvdaļa.

VIDUSLAIKU DOKUMENTU TIPOLOĢIJA: SISTEMĀTISKS IESKATS DAUDZVEIDĪBĀ

Šiem vispārējiem nosacījumiem atbilst divi konkrēti viduslaiku dokumentu pamattipi – *pierādījuma jeb deklaratīvais* un *dispozitīvais jeb konstitutīvais* dokuments, tie atšķiras gan pēc mērķa un funkcijas, gan pēc formas. To apzīmēšanai viduslaikos tika lietota atšķirīga terminoloģija. Pierādījuma dokuments, kura prototips Senās Romas publiskajās tiesībās bija pazīstams ar terminu *notitia*, kalpoja tam, lai papildu publiski verbālajām un tiesiski simboliskajām darbībām pusēm apliecinātu, ka tekstā minētais tiesību akts ir noticis, un ar konkrētā formā veikto pierakstu kalpotu kā pierādījums nesenā (vai senākā) pagātnē notikušai rīcībai.²⁰ Dispozitīvais jeb konstitutīvais dokuments, kam romiešu tiesībās dots nosaukums *carta*, tiesības radīja: tas nozīmē, ka pati dokumenta izgatavošana un satura publiskošana kļuva par tiesiski simboliskas darbības²¹ ekvivalentu. Protams, arī šāds dokuments kalpoja kā pierādījums, taču *prime* tā mērķis bija radīt tiesības.²² Abi viduslaiku dokumentu tipi formējās kā antīko paraugu analogi galvenokārt karaļu un ķeizaru, taču arī pāvestu kancelejās 8.–12. gadsimtā, pilnībā šim procesam noslēdzoties 13. gadsimtā.²³ Karaļu un imperatoru kancelejās izveidojās divas biežāk lietotās regulatīvo un normatīvo dokumentu formas – mandāts (*mandatum*, lat. uzdevums, rīkojums) un diploms (*diplomum*, kuru apzīmēja arī *preceptum* un *privilegium*, lat. pavēle). Pēc mērķa un funkcijām abas formas un to varianti atbilst dispozitīva dokumenta tipam, taču galvenie tos atšķirīšie kritēriji ir dokumentu tiesiskā satura kvalitāte un darbības ilgums, kas atspoguļojas formā kā tekstuāli saturiskā²⁴ un materiālā realizācija: mandāts pēc mērķa ir vērsts uz to, lai īsā laikā noregulētu vai atjaunotu (atbilstoši pastāvošajām tiesību normām) kādu konkrētu tiesisku situāciju, savukārt diploma mērķis ir dot jeb radīt tiesības, kam piemīt ilgstošs tiesisks spēks.²⁵

Bīskapu izgatavotie dokumenti, ar kuriem producents vai recipients, resp., adresāts, gribēja saņemt tiesiskā darījuma vai tiesību normu izmaiņu (kā ilglaicīgu un paliekošu) apliecinājumu, saskaņā ar diplomātiskā iedibināto tradīciju tiek iedalīti tā saukto privāto dokumentu grupā.²⁶ Šo tiesību tekstu formēšanās vēsture rāda, ka tā ir dažādu ietekmju un faktoru virkne: karaļu un imperatoru *diplomata* un pāvestu *littere apostolice* kalpoja par formas un satura paraugiem bīskapu kancelejās producētajiem dokumentiem. Viens no būtiskiem šīs zināšanu un pieredzes transmisijas faktoriem starp kancelejām bija tas, ka tieši bīskapi kādā no savas biogrāfijas epizodēm īsāku vai ilgāku laiku pildīja dažādas kancelejiskas darbības funkcijas karaļu/ķeizaru vai pāvestu kūrījās un tādējādi bija šo zināšanu eksperti. Interesanti, ka bīskapu dokumenti atbilstoši tiesību mērķim un tekstu funkcionālā

tipa profilam – domājot par 12.–13. gadsimtu, kad to skaitliskais blīvums sāka pieaugt, – galvenokārt pieder tieši pierādījuma dokumenta tipam ar lielu formas variabilitāti.²⁷ 13. gadsimta dokumentos – starp apmēram 1210. un 1226. gadu – lietotajā leksikā biežāk sastopamie *termini technici*, runājot, piemēram, par viduslaiku Livonijas telpā producētiem tiesību tekstiem, rāda, ka pierādījuma jeb *notitia* tipa dokumenti tiek apzīmēti kā *pagina, scriptum*, retāk kā *instrumentum*.²⁸

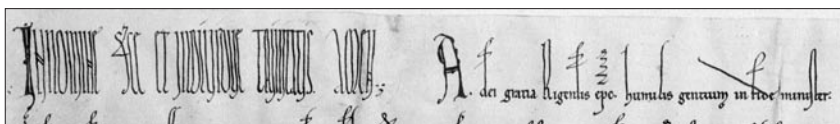
Dokumenti viduslaikos ir kancelejisiskas, tātad tiesiski normētas darbības rezultāts, kas atbilst tradīcijās sakņotām dokumentēšanas prakses konvencijām. Šādi producēti tiesību teksti var būt atšķirīgi pēc formas, funkcijām un izgatavošanas specifikas. Iespējams, ka mēs ievērojam tikai formu, bet nenovērtējam pārējās dokumenta īpašības un tāpēc nepareizi nosakām izgatavošanas mērķi, līdz ar to neizprotam sociālās funkcijas vēsturiski kontekstuālā līmenī. Vēsturiski adekvāts teksta lasījums mūsu gadījumā, iztīrējot Rīgas bīskapu kancelejas formēšanās problemātiku līdz 1253. gadam, nozīmē, piemēram, nepieciešamu skaidru dokumentu formālo nošķirumu no aktīm, kas ir funkcionāli citāds dokumentācijas veids viduslaikos: abu formu citādību pēc būtības izsaka tas, ka dokuments ir tiesiska attiecību regulējuma rezultāts, bet aktis fiksē un atspoguļo šāda procesa gaitu, līdz rezultāts tiek sasniegts.²⁹ Savukārt, ja ir neprecīzi noteikta viduslaiku dokumenta tipoloģija, tad, ļoti iespējams, cietīs teksta kā kultūras artefakta vēsturiskā interpretācija, jo tikko minētā cēloņu un seku loģika nepielūdzami prasa ievērot precizitāti visās detaļās. Ja, piemēram, runa ir par pierādījuma dokumentu, taču kaut kāda iemesla dēļ tam pierakstām citu izgatavošanas mērķi un “identificējam” kā dispozitīvu dokumentu, tad teksts vairs nav adekvāti izlasāms: dokumentam tiek piešķirtas funkcijas, kādas tas neveica, citiem vārdiem – pierādījuma dokuments neradīja tiesības, bet apliecināja tās. Šādi pārpratumi ir bieži izplatīti ne tikai vecākajā vēstures literatūrā, un tie rāda, ka interprets neizšķir, ka, piemēram, lēņattiecības iedibinošais verbāli simboliskais akts 12.–13. gadsimtā rada jaunu tiesisku stāvokli, taču dokuments, kurā šīs norises fiksētas, atspoguļo izmaiņas konkrēto indivīdu attiecībās un to atbilstību tiesiskām normām, bet nemaina pastāvējušo tiesisko realitāti. Konkrēts piemērs – Rīgas bīskapa Alberta dokuments, kas tiek datēts ar 1209. gada nogali, – ļauj ilustrēt tikko pausto apgalvojumu.

PIERĀDĪJUMA DOKUMENTA SPECIFIKA I. PIEMĒRA DIPLOMĀTISKĀ ANALĪZE

Šis bīskapa Alberta producētais un ar 1209. gada nogali datētais tiesību teksts publicēts dažādos lasījumos kopš 18. gadsimta otrās pusēs³⁰ līdz 20. gadsimta pirmajai pusei³¹ gan vēstures izpētes diletantu,

gan profesionālu sagatavotos izdevumos. Interesi par to veicināja ne tikai tā zināmā oriģināla senums un saturiskās detaļas, bet arī tas, ka dokumentu izmantojis senākās Livonijas hronikas (*Chronicon Lyvoniae*, pēc 1227) autors – kāds iedomāts Indriķis jeb Heinrihs – atsevišķas epizodes tēlojuma koncepcijā.³² Dokuments var maldināt moderno interpretu ar formu, kādā notikusi dokumenta satura verbālā fiksācija, kā arī lietotiem autentiskumu apliecinājošiem līdzekļiem un saturu. Ārējā forma rāda, ka atsevišķi tās elementi, piemēram, raksta grafiskais noformējums un teksta struktūra jeb t.s. formulārs, sagatavoti un izpildīti līdzīgi tam, kā tas tika praktizēts, izgatavojot karaļu privilēģijas jeb diplomus.

Pievērsoties dokumenta struktūrai, redzam: *invocatio* formula *In nomine sancte et individue trinitatis. Amen*, kas ir teksta pirmais teikums un ar kuru sākas dokumenta protokola daļa, izpildīta t.s. *elongata* jeb izstieptajā rakstā.³³ Turpat seko *intitulatio*, kur nosaukts dokumenta producents, ar integrētu *formula devotionis* jeb pazemību Dieva priekšā apliecināšu formulu *A(lbertus) Dei gratia Rigensis episcopus humilis gentium in fide minister*.

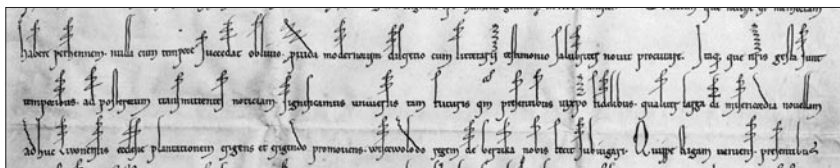
1. att. Alberts, Rīgas bīskaps, 1209. gada [rudeni], Sv. Pētera [baznīcas] kapsētā [Rīgā]; privātais (pierādījuma) dokuments, pergaments, oriģināls, sākotnēji Rīgas domkapitula arhīvā, līdz 1922. gadam Ķeizariskajā publiskajā bibliotēkā (Imperatorskaia publicznaia biblioteka) Sanktpēterburgā, pēc tam AGAD Zbiór, Nr. 4489; fragments, 1. rinda, dokumenta ievada protokola formulas *Invocatio* un *Intitulatio* ar *Devotio*. Foto pirms 1906. gada, autors nezināms. Dokuments fotogrāfijas oriģināls

LUAB R RFK, Nr. 1

Nākamā formula ir diezgan plaša *arenga*, kurā producents vispārīgi pamato konkrētā dokumenta izgatavošanas iemeslu *Ut eorum [...] novit procurare*: tepat iekļauts viduslaiku dokumentu valodā bieži lietots toposs, ka pierakstīšana ir vienīgais veids, kā svarīgo pasargāt no aizmirstānas.³⁴ Turpat seko *publicatio* formula, kurā Rīgas bīskaps nu jau konkrēti pamato dokumentēšanas kā līdzekļa izvēles nolūku *Itaque que nostris*, norādot uz šādas rīcības motivāciju: bīskaps, atgādinādams pierakstīšanas nepieciešamību, grib, lai par viņa laikā notikušo (*nostris gesta sunt temporibus*) uzzinātu nākamās paaudzes (*ad posterorum transmittentes noticiam*), tāpēc vērsas un apelē pie savas (imaginārās) publikas – “mēs pavēstām visiem [...] Kristū ticīgajiem”. Šī ir svarīga dokumenta konteksta sadaļa, jo tajā tiek dots teoloģisks skaidrojums dokumentā atspoguļotajiem notikumiem un cilvēku lomu sadalījumam tajos: notikumu gaita un rezultāts ir at-

karīgs tikai no “Dieva žēlastīb(as)”, nevis no cilvēku gribas; cilvēki tai pakļaujas kā Alberts, kurš ir “pazemīgs pagānu vadītājs ticībā”, vai pretojas kā *Wiscewolod(us)*; absolūta kategorija tāpēc ir vienīgi “Dieva neizmērojamā žēlastība” (*largā Dei misericordia*), iepretī kurai pozicionējas cilvēki, piemēram, bīskapi un karaļi. “Dieva žēlastība” tātad ir tā, kas, “tagad iedvesmojot un iedvesmodama veicinot jaunās Livonijas baznīcas dēstu, lika, ka [...] karalis *Wiscewolod(us)* mums pakļaujas”.³⁵ Tālākajā konteksta daļā, t.i., diezgan detalizētajā *narratio*, izklāstīts notikušais, ko producentis Alberts dokumentējot grib saglabāt un kā kolektīvpersona “pavēst(it) visiem”. Liecinieku uzskaitījums ievada dokumenta eshatokolu jeb noslēguma protokolu: “Šī notikuma liecinieki ir” (*Testes huius rei sunt*). Izvērsta *actum* formula seko turpat un ietver vairākas datējuma norādes: norādi ar ievadošu *Actum* uz notikuma, kas ir dokumenta vēstījuma daļas priekšmets un izklāstīts *narratio*, norises laiku pagātnē, kā arī norādi uz notikuma dievišķās inkarnācijas gadu *m^o.cc^o.jx^o*. un vietu un papildus trīspakāpju hronoloģisku norādi uz cilvēku (ierobežotu) darbības laiku – uz pāvesta Innocenta III (1198–1216) pontifikāta, ķeizara Oto IV (1209–1218) valdīšanas laiku un “mūsu” (*nostri*), t.i., paša Alberta amata gadu.³⁶ Zīmīgi, ka gan garīgā, gan laicīgā *pontifices* amata gadi nav konkrēti uzrādīti. Rīgas bīskapam nosaukts vienpadsmitais pontifikāta gads.

Atriežoties pie iepriekš minētajiem dokumenta ārējās formas zīmīgiem elementiem – raksta grafiskā noformējuma, redzam, ka satura pierakstam izmantots raksta veids, kuru paleogrāfijā sauc par diplomātisko minuskuli.³⁷ Ar 1209. gadu datētā dokumenta rakstam piemīt gandrīz visas galvenās romānikas rakstības stila tipiskās pazīmes, kuras šo formu raksturoja no apmēram 12. gadsimta 40.–90. gadiem līdz pat 13. gadsimta pirmajai dekādei:

2. att. Alberts, Rīgas bīskaps, 1209. gada [rudenī], Sv. Pētera [baznīcas] kapsētā [Rīgā]; privātais (pierādījuma) dokuments, pergaments, oriģināls, sākotnēji Rīgas domkapitula arhīvā, līdz 1922. gadam Ķeizariskajā publiskajā bibliotēkā (Imperatorskaia publicznaia biblioteka) Sanktpēterburgā, pēc tam AGAD *Zbiór*, Nr. 4489; fragments, 2.–4. rinda, dokumenta konteksta formulas *Arenga* un *Publicatio*. Foto pirms 1906. gada, autors nezināms. Dokumenta fotogrāfijas oriģināls LUAB R RFK, Nr. 1

burtu, kas rakstīti minuskulī, stāvs zems un vilkuma līnijas pārsvarā tievas, bez jūtama rakstāmriķa (*stilus*) uzspieduma, to vertikālās līnijas ir izstieptas izteikti garas, vertikālo līniju noslēgumus līdzskaņiem *b*, *d*, *l*, *s* un *t* veido smalks cilpu pinums, ligatūras *st* un *ct* atveidotas

kā vertikāli uz augšu izvilktu un šaurā puslokā savienotu līniju arkas, un atsevišķie iniciāļi galvenokārt kā majuskuli uzsvērti ar biezākām līnijām.³⁸ Vārdu saīsinājumi jeb abreviatūras veidoti divējādi – lietojot gan konvencionālas formas, kad uz vārda kompresiju vai redukciju norāda virs saīsinājuma novietots atsevišķs burts, piemēram, *a* virs *q(ua)m* vai *i* virs *pet(ri)*, gan atsevišķas zīmes, piemēram, vertikālas viļņotas svītras vai nelielas cilpas virs saīsinātā vārda.³⁹ Atsevišķi burtu rakstības elementi, piemēram, t.s. līniju laužumi, veidojot burta *g* apakšējās daļas cilpu, liecina par gotiskā raksta formu klātbūtni, kas kopš 12. gadsimta 90. gadiem bija jaunas stila izjūtas sākums Eiropas tekstu kultūrā. Raksta kaligrāfijai arī šajā piemērā piemīt zināms vieglums un romānikai tipiska smagnēja elegance, saglabājoties formām raksturīgam statiskumam. Šīs īpatnības izpaužas tikko nosauktajos grafiskajos elementos, to optiskā pievilcība kalpoja attēla – dokumenta teksta – estētiskās vērtības izcelšanai un vēlamās komunikējamās informācijas par dokumenta producenta sociālo statusu atbalstīšanai.

Dokuments izgatavots uz pergamenta,⁴⁰ tā producenti kā autentiskumu apliecinājošu līdzekli lietojis pergamenta strēmelei (*pressula*) piekarinātu vaska zīmogu (*sigillum appensum*). Zīmoga oriģināls, kurš kopā ar dokumentu šodien glabājas Seno dokumentu arhīvā Varšavā,⁴¹ nav līdz šim zinātniski aprakstīts. Nav zināms arī tā saglabātības stāvoklis. Šī zīmoga tipa, kas lietots, apstiprinot citus Alberta dokumentus, zināmie apraksti ir tikai aptuveni.⁴² Senākie no tiem izveidoti jau 14. gadsimta otrajā pusē, sagatavojot atsevišķu šī bīskapa producēto dokumentu norakstus transumptu formā.⁴³ Šāds moderns, taču arī nepilnīgs apraksts mūsu gadījumā jāveido, balstoties uz parametriem, kurus iegūstam, strādājot ar jaunāku zīmogu paraugiem un senākiem to raksturojumiem: uz zīmoga attēlots saliekamajā krēslā (*faldistorium*), kura četru balstošo koka spraišu galus rotā medību suņu galvas, sēdošs bīskaps liturģiskajā ornātā, viņa ķermenis novietots pretskatā – mugura taisna, ceļi izvērsti, kreisajā rokā tam bīskapa spieķis ar lokā izliektu galu (*pedum*, arī *baculus pastoralis*), labā roka pacelta svētīšanas žestā (*benedictio*), uzraksts gar ārējo malu visapkārt majuskulī “A – LBERTVS DEI GR(ATI)A • LIVONENSIS : EP(ISCOPV)S +”. Zīmogam ir diska forma, tā lielums ir (strādājot ar man zināmo Lībekas pilsētas arhīvā glabāto un ar 1227. gadu datēto oriģinālu⁴⁴) 6,5 cm diametrā, izgatavots no balti dzeltenīga vaska.⁴⁵ Neskaidrs tomēr paliek jautājums par 1209. gada dokumentam piekārtajā zīmogā lasāmo bīskapa titulāturu: vai tajā lietotais amata apzīmējums ir *Livonensis episcopus*, ja zināms, ka Alberts līdz 1213. gadam producētajos dokumentos sevi konsekventi sauca par *Rigensis* vai *Livonum episcopus*.⁴⁶

Šis pazīmes rāda, ka – garīgo amatpersonu gadījumā – tas pieder t.s. bīskapa troņa zīmoga (*Thronsiegel*) tipam.⁴⁷ Šis ir līdzīga zīmoga

tipa, t.s. majestātes zīmoga (*Majestätssiegel*) analogs, atdarinot to, ar kādu savus diplomus jeb dispozitīvus dokumentus apstiprināja karaļi.

Lai nepārsteigtos ar secinājumiem, turpināsim iesākto dokumenta analīzi, pievēršoties īsi t.s. iekšējām jeb valodas un saturiskajām avota

3. att. Alberta, Rīgas bīskapa, zīmogs, piekārts pie Vilhelma, pāvesta legāta un Modenas bīskapa, producēta dokumenta, kas datēts ar *Actum in Riga* 1225. gada decembri. Legāta spriedums par panāktu izlīgumu (*compositio*) tika apliecināts ar septiņiem zīmogiem, no kuriem saglabājušies pieci; visi piekārti ar pergamenta *pressula*, kas izvērtā caur diviem iegriezumiem augšup atlocītai loksnes apakšējai malai (*plica*). Zīmogs ir cietis: tam nodrupušas malas, tāpēc uzraksts uz tām fragmentārs “A – [...] GRA(TIA) · LIVON[...]S [...] +”; tas zaudējis regulāra diska formu, tāpēc attālums starp tālākajiem punktiem ir 5,5 cm; sākotnēji arī šī eksemplāra diametrs bijis 6,3 vai 6,5 cm. Vasks krāsots, sarkanbrūns tonējums. Sēdošā bīskapa attēla nodilums minimāls. Attēlojuma motīva ikonogrāfijas elementi atbilst šī tipa zīmogam. Pergamenta oriģināls latīņu valodā šodien LNA-LVVA 8-2B-74. Foto LNA-LVVA 2012

teksta pazīmēm.⁴⁸ Būtiskākās no tām ir šādas: dokumenta saturiski vēstījošās daļas, kas ietvertas *publicatio* un *narratio* formulās, pamatā ir stāstījums ziņojuma formā (*transmittentes noticiam*) par vairāku konkrētu tiesību aktu (*Rechtshandlungen*) izpildi, atspoguļojot to formālo norisi; tās sarakstītas vienskaitļa un daudzskaitļa trešajā personā, kur vēstītājs ir bīskaps Alberts, bet darbības gramatiskais laiks – saliktā pagātne jeb perfekts.⁴⁹ Šīs pazīmes rāda, ka dokumenta saturu veidojošā stāsta jeb vēstījuma komunikatīvā funkcija ir atgādināt recipientam (nesenā) pagātnē notikušas (pabeigtas) darbības un apliecināt notikuma, ja tas bija tiesību akts, atbilstību valdošiem priekšstatiem par tiesisku kārtību.

Secinājums, kuru varam izdarīt, summējot minētos novērojumus, ir pavisam vienkāršs: šis tiesību teksts ļauj konstatēt visas būtiskākās *pierādījuma* dokumenta pazīmes, un tāpēc tas *nebija* saturā aprakstītā tiesību akta – bīskaps Alberts (*a manu nostra*) nodeva Jersikas valdījumu (*urbem Gerzika cum terra et bonis attinentibus*) “karalim Visvaldim” par lēni (*in beneficio*) – sastāvdaļa.

PIERĀDĪJUMA DOKUMENTA SPECIFIKA II. TIESĪBU TEKSTA PRODUCĒŠANAS MĒRĶIS UN SATURA INTERPRETĀCIJA

Šajā pierādījuma dokumentā minēti vairāki pagātnē notikuši tiesību akti, no kuriem lēņattiecību nodibināšana bija tikai viens atsevišķs notikums. Konkrētā vēstures avota adekvāta interpretācija prasa, lai precīzi novērtējam “izlēņošanas” notikuma statusu dokumenta kontekstā. Izšķiroši svarīgs tādēļ ir jautājums: kas bija dokumentēšanas mērķis? No tā izriet nākamais, ne mazāk svarīgais jautājums – kas ir šī tiesību teksta galvenais priekšmets? Šie jautājumi pētniecībā līdz šim nav korekti iztirzāti.⁵⁰

Vērīgs un kompetents lasītājs pamanīs, ka dokumenta saturiskais centrs ir *narratio* minētā valdījuma – *urb(s) Gerzika* nodošana tiesiski neapstrīdamā dāvinājumā (*legitima donatione contradidit*) “Svētās Dievmātes un Jaunavas Marijas baznīcai” (*ecclesie beate Dei genitricis et virginis Marie*), kur dāvinātājs bija *Wiscewolod(us) re(x)*.⁵¹ Dāvinājuma saņēmējs ir precīzi nosaukts – Rīgas diecēzes galvenā, t.i., doma jeb katedrālbaznīca. Nevar nepamanīt, ka tieši šai tiesiskai darbībai – dāvinājuma (*legitima donatione*) tiesiskās neapstrīdamības pamatojumam – veltīta producenta galvenā uzmanība, veidojot atbilstošu argumentāciju: *urb(s) Gerzika* kā dāvinājums bija Visvalža, kurš tiek manifestēts kā *re(x) de Gerzika*, gribas rezultāts, taču tikai pēc tam, kad viņš – pateicoties *largā Dei misericordia* – “mums”, t.i., Rīgas bīskapam, padevās; katedrālbaznīcai, nevis bīskapam veltītais dāvinājums nozīmēja “jaunās baznīcas” jeb Rīgas diecēzes teritoriālu

paplašināšanos ar “zemēm” (un ļaudīm), kas bija *ad fidem conversas*, kā arī tiesības rīkoties ar to; pārstāvot katedrālbaznīcas tiesības pār “tiesiski neapstrīdamo dāvinājumu” un izmantojot *novell(e) [...] ecclesie* kanoniskās un publiskās varas reprezentanta tiesības, bīskaps Alberts konvertēja to par lēni jeb *in beneficio*, ko zināmais “karalis” “no mūsu rokas” saņēma atpakaļ (*a manu nostra [...] recepit*).⁵²

No minētās argumentācijas izriet, ka dokumenta izgatavošanas mērķis bija apliecināt tikai “tiesiski neapstrīdamā dāvinājuma” faktiskumu un neko vairāk. Tādēļ adresāts *nebija* “karalis Visvaldis”, kurš šajā kontekstā ir dāvinātājs jeb donors un arī vasalis, *bet gan* Rīgas katedrālbaznīcas domkapituls, kura faktiskajā valdījumā – ņemot vērā dotos apstākļus – minētais dāvinājums nonāca. 1209. gada dokuments, kas pēc tā izgatavošanas kalpoja kā pierādījums dāvinājuma tiesiskai neapstrīdamībai, tika nodots Rīgas domkapitulam un turpmāk glabājās šīs institūcijas arhīvā (*scrinium*).⁵³ Savukārt vēstures un tiesību vēstures literatūrā lietotie jēdzieni šī dokumenta apzīmēšanai – “oblācijas līgums”, arī “oblācijas dokuments”,⁵⁴ “lēņa grāmata”⁵⁵ un “senjora–vasaļa līgums”⁵⁶ – atbilstu *dispozitīva* jeb *konstitutīva* dokumenta tipam un tāpēc noraidāmi kā nekorekti.

PIERĀDĪJUMA DOKUMENTA SPECIFIKA III. PIEMĒRA VĒSTURISKĀ INTERPRETĀCIJA UN JAUTĀJUMS PAR RĪGAS BĪSKAPA “KANCELEJU”

Novērojumi, kurus iegūstam, analizējot ar 1209. gada nogali datētā dokumenta formu un saturu, un secinājumi, pie kuriem nonākam, mudina meklēt tiem plašāku skaidrojumu. Tādēļ jautājumi, kurus ar šādu mērķi formulējam, būs vērsti uz to, lai izprastu konkrētā tiesību teksta sociālās funkcijas: aplūkotsais teksts nav izņēmums, tas *atspoguļo* sociālās attiecības, kuras dokumenta producents vēlējās iedibināt. Tādēļ arī šis, līdzīgi kā jebkurš cits, atbilstoši spēkā esošajām konvencijām un tiesību normām 13. gadsimtā izgatavots dokuments – neatkarīgi no tipoloģiskās piederības – ir uztverams kā “publiski atzīto sociālo nozīmju objektivācija”.⁵⁷ Tas nozīmē, ka ar dokumenta palīdzību tika determinēts producenta *versus* saņēmēja sociālo un tiesisko kompetenču rādīuss atbilstoši pušu interesēm un iespējām. Bīskapa Alberta adresāts, kaut arī teksta protokolā nav nosaukts un tāpēc varētu būt jebkurš no *universis tam futuris quam presentibus in Christo fidelibus*, acīmredzot tomēr bija kāds konkrēts, kura dēļ dokuments tika izgatavots. Ja identificējam šo tiesību tekstu pēc emitēšanas mērķa kā pierādījuma dokumentu, tad vienīgais producenta partneris, kura interesēm un vajadzībām šāda *notitia* varēja atbilst, bija Rīgas domkapituls. Iepriekš izklāstītais dokumenta saturs, kā arī minētais fakts, ka dokumentu glabāja kanoniķi,⁵⁸ ir būtiski pierādījumi šim

apgalvojumam. Bīskapa un domkapitula attiecības ir ārkārtīgi svarīgs šī un citu Livonijā līdz 1253. gadam producēto privāto tiesību tekstu analīzes un interpretācijas fokuss: bīskaps, apzinoties savu trauslumu vēl vājajā vietējā baznīcā, gribēja redzēt neatkarīgu un sev lojālu kanoniķu kopumu, kādēļ 1210. gada nogalē izšķīrās par konvencionālu kanonisku praksi⁵⁹ – nodot “mūsu katedrālbaznīcu Rīgā ar visām tās tiesībām un neaizskaramības [garantijām]”, kā arī tās īpašumus “tiem, kam dotas tiesības ievēlēt jaunu bīskapu”,⁶⁰ un veicināt tam par labu zemju dāvinājumu politiku bīskapijas teritorijā. Dokumenti, kas apliecināja šādas tiesības un īpašumus un tika glabāti domkapitula arhīvā, ļāva tam konsolidēties kā kanoniskai kopībai ar specifisku grupas identitāti un konkrētu varu.⁶¹ Šiem pasākumiem vajadzēja kalpot tam, lai domkapituls funkcionētu kā bīskapa amata tiesību leģitimitātes faktors ar minimālām svešu interešu intervences iespējām un tiesiski kompetenta bīskapijas pārvaldes institūcija.⁶² Savukārt kanoniķu loma, adaptējot dokumentu producēšanas pieredzi un rituālus, kā arī specifiskās zināšanas par kancelejisko praksi Livonijas apstākļos 13. gadsimta sākumā, ir ārkārtīgi svarīgs šo attiecību aspekts un vēl neizpētīts fenomens.

Atgriezoties pie dokumenta ārējās formas elementiem – raksta noformējumam lietotā *elongata* un īpaši veidotais diplomātiskais minuskulis, teksta satura strukturējums atbilstoši karaļu diplomu t.s. formulāram un samērā liela izmēra t.s. troņa zīmogs –, varam konstatēt, ka producentam tādējādi ir izdevies piešķirt konkrētajam tiesību tekstam – dokumentam – svinīgumu.⁶³ Ar formu tādat varēja veiksmīgi evocēt svinīgumu, piešķirt dokumenta saturam patētiku un nodrošināt producenta sociālā statusa atpazīstamību, lai signalizētu eventuālajai publikai par notikušā tiesību akta svarīgumu. Tieši šie komunikācijas elementi liek konstatēt gan producenta, gan adresāta saskaņotu gribu un interesi par šāda dokumenta producēšanas mērķi un jēgu. Konkrētais tiesību teksts, salīdzinot to ar zināmajiem šī paša bīskapa vēlākos gados emitētu dokumentu oriģināliem,⁶⁴ pārsteidz ar ievērojamu izgatavošanai nepieciešamo resursu ietilpību, respektīvi – ar kancelejas darba zināšanu un prasmju augstu līmeni, palīgmateriālu (formulu krājumu, dokumentu paraugu un kopiāriju) iespējamu klātbūtni un ieguldīto laiku vairāku dienu garumā.

Novērotais mudina jautāt par kancelejiskas darbības resursu pieejamību 13. gadsimta sākuma Livonijā: vai ap 1209. gadu bīskapa Alberta ricībā tādi bija? Vairāki apstākļi liek domāt, ka uz šo jautājumu būtu jāatbild noliedzoši: viņa garīgā amata un sociālā statusa specifika, veidojot Rīgas diecēzi, izpaudās, veicot misijas bīskapa uzdevumus un sekojot apustuliskas eksistences ideāliem;⁶⁵ arī šajā dokumentā producentis atgādina, ka viņš ir *episcopus humilis gen-*

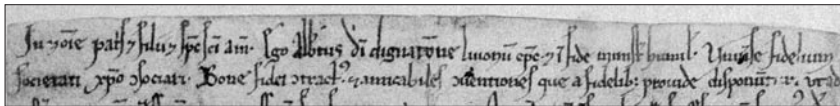
tium in fide minister; tāpēc viena no viņa interaktīvas manifestācijas būtiskām izpausmēm bija nepārtraukta atrašanās ceļā ārpus savas diecēzes robežām, pārvarot ļoti lielus attālumus, piemēram, no Rīgas līdz Romai 1210. gadā, nosacīti īsos laika posmos, lai piesaistītu gan garīdzniekus, gan lajus dažādu funkciju veikšanai kristīgās misijas atbalstam. Tas varēja vienlaikus nozīmēt gan to, ka Alberta rīcībā ilgstoša ceļojuma laikā bija – lietojot piesardzīgi izraudzītu apzīmējumu – ierobežots liturģiskais minimums, gan arī to, ka atvērti un pieejami varēja būt patvēruma vietās rodamie cita veida resursi. Ilgstošā un regulārā – no pusgada līdz pat diviem gadiem – bīskapa prombūtne⁶⁶ tika kompensēta, uzticot eklesiaļos un administratīvos pienākumus domkapitulam, kas ar atsevišķiem izņēmumiem pastāvīgi rezidēja Rīgas diecēzes garīgajā centrā – Svētajai Dievmātei veltītajā katedrālbaznīcā.⁶⁷ Šāds personas garīga amata specifiskas raksturojums liek atkārtoti jautāt: kam, kad un kur Alberts lika veikt dokumenta, kas tiek datēts ar 1209. gada nogali, izgatavošanu?

Izvērstas apstākļu un zināmo datu analīzes vietā šobrīd piedāvāšu tikai nelielu situācijas skici.⁶⁸ Dokuments un daži 1210. un 1211. gadā Alberta un citu Rīgā palikušo garīgo amatpersonu producēti tiesību teksti dod atsevišķus svarīgus, mūsu meklējumiem nepieciešamus pieturas punktus. Balstoties uz tiem, varam modelēt teorētiski pieļaujamās situācijas par dokumenta producēšanas vēsturiskiem apstākļiem un procesā iesaistītām personām. Atgriezīsimies pie dokumenta satura un aktualizēsīm diplomātikā tik būtisko jautājumu par tiesību akta un dokumentēšanas temporārām attiecībām, kuru uzdodot iespējams precīzāk saprast viduslaiku dokumenta datēšanas problēmu: tiesiska rīcība un dokumenta izgatavošana ir divas *atsevišķas* darbības, tāpēc to norises laiks *var* nesakrist. Juliuss Fikers (*Julius Ficker*, 1826–1902), viens no modernās diplomātikas pamatlicējiem, pirmais pievērsa savu akadēmisko laikabiedru uzmanību šim šķietami vienkāršajam jautājumam:⁶⁹ viduslaiku dokumenti, īpaši tas attiecināms uz privātajiem, vairumā gadījumu – ja tie ir pierādījuma dokumenti – tika izgatavoti *pēc* tiesību akta notikuma. Šī ir svarīgākā, rūpīgā 10.–13. gadsimta piemēru analīzē balstītā pētnieciskā atziņa. Tas nozīmē, ka viduslaiku dokumenta datējuma formulā minētais laiks un vieta *bija* tiesiskas rīcības, taču *nebija* dokumentēšanas notikuma laiks un vieta.⁷⁰ Datējuma formulu ievadošie divdabji *datum* (dots) un/vai *actum* (noticis) norāda uz dokumenta producentu apzinātu dažādu tiesisku darbību nošķirumu: ar *datum* jāsaprot kalendārais laiks, kad dokuments izgatavots un izsniegts, savukārt ar *actum* – laiks, kad notikusi dokumentā minētā (iespējams, pēdējā) darbība. Ar *actum* tārad tiek datēts – atbilstoši producenta izpratnei – tiesiskas rīcības notikuma laiks.⁷¹ Šī atziņa pamatoti ļauj izvīrīt pieņēmumu, ka arī bīskapa Alberta dokumenta eshatokolā minētais laiks un vieta *Acta*

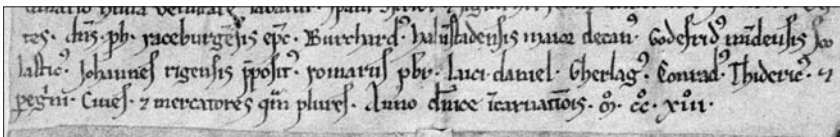
sunt hec anno Dominice incarnationis m^o.cc^o.jx^o. In cimiterio beati Petri in Riga jeb 1209. gada rudenī⁷² “Svētā Pētera [baznīcas] kapsētā Rīgā” ir tiesiskas rīcības (noslēguma epizodes) datējums, par kuras faktiskumu, šķiet, nav pamata šaubīties. Intrigējošs tādā gadījumā ir Juliusa Fikera konstatēto kopsakarību ierosināts jautājums – *kad* un *kur* notika pats dokumentēšanas process, ja tiesību tekstā konkrētu norāžu uz to nav?⁷³

Viduslaiku dokumentēšanas praksē tipiskas ir situācijas, kad tiesisku rīcību apliecinošs dokuments tika izgatavots vairākas nedēļas, mēnešus vai pat gadus *pēc* paša notikuma, ja tiesību tekstā nebija papildu informācijas par šo darbību vienlaicīgu norisi.⁷⁴ Alberta producētais dokuments, korelējot ar Rīgas bīskapijā un ārpus tās robežām producētiem tiesību tekstiem no 1210./1211. līdz 1213. gadam,⁷⁵ ļauj domāt un iedrošina pieņemt, ka dokumentēšana notikusi apmēram *gadu pēc* apliecināmās tiesiskās rīcības, tātad 1210. gada nogalē vai 1211. gada sākumā, vēlākais, vasarā.

Salīdzinot 1209. gada dokumentu ar Alberta producēto zināmo hronoloģiski tuvāko tiesību tekstu – arī pierādījuma dokumentu, kas datēts ar 1213. gadu un saglabājies kā oriģināls,⁷⁶ varam konstatēt dažas kopīgas un atšķirīgas pazīmes. Kopīgi abiem dokumentiem ir diktāta struktūras un atsevišķi satura un stila elementi,⁷⁷ piemēram, konstatējams tikai nedaudz mainīts *invocatio*, *intitulatio*, *devotio* un *arenga* formulu saturs un lietojums, taču saturiski atšķirīgas un stilistiski vienkārši veidotas ir eshatokola formulas *corraboratio*, kurā producents piesaka autentiskumu apliecināšos līdzekļus, un *datum* rinda. Atšķirīga ir raksta – diplomātiskā minuskuļa – forma: nav uzsvērto, sakāpinātas estētiskas stila elementu, piemēram, *elongata* un vertikālo līniju pagarinājumu ar noslēdzošo cilpu savijumiem (sk. 4. att.), kādēļ šī teksta tehniskais izpildījums vērtējams kā vienkāršs un piezemēts; tas atbilst producēšanas mērķim – apstiprināt izmaiņas divu pušu – bīskapa Alberta un Zobenbrāļu ordeņa mestra (*magister*) Folkvīna – vienošanās saturā. Savukārt rokraksts (sk. 5. att.) ļauj konstatēt, ka abos gadījumos raksta atsevišķu zīmju grafiskajam izpildījumam piemīt specifisks individuāls raksturs; tāpēc ļoti iespējams, ka tas pieder *vienai* rokai jeb personai: šādi elementi, piemēram, ir diplomātiskā minuskuļa burta *g* vilkums – apakšējās cilpveida līnijas “lauzuma” izpildījums atbilstoši gotiskā raksta specifiskai manierei;⁷⁸ tāpat arī majuskulī veidotā iniciāļa *I* kaligrāfijā abos dokumentos varam atklāt detaļas, kas vedina domāt par piederību vienam izpildījumam.⁷⁹ Šis un citas raksta pazīmes liecina, ka abi dokumenti, neskatoties uz tehniskā izpildījuma vizuālo atšķirību, domājams, pieder vienai rakstītāja (*scriptor*) rokai un vienai kancelejisķo uzdevumu “darbnīcai” (*fabrica*), kura ap 1211. gadu veidojusies, bet 1213. gadā darbojusies un atradusies Rīgā.⁸⁰

4. att. Alberts, Rīgas bīskaps, 1213. gadā [Rīgā]; privātais (pierādījuma) dokuments, pergaments, oriģināls, sākotnēji Rīgas domkapitula arhīvā, līdz 1922. gadam Ķeizariskajā publiskajā bibliotēkā (Imperatorskaia publicznaia biblioteka) Sanktpēterburgā, pēc tam AGAD *Zbiór*, Nr. 4490; fragments, 1.–2. rinda, dokumenta ievada protokola formulas *Invocatio* “In no(m)i(n)e pat(ri)s et filiis et sp(irit)u s(an)c(t)i am(en)”, *Intitulatio* ar *Devotio* “Ego Alb(er)tus d(e)i dignat(i)one liuonu(m) ep(is)c(opus) et i(n) fide minist(er) humil(is)”, *Salutatio* “Univ(er)se fidelium / societari (christo) (con-)sociari” un konteksta *Arenga* “Bone fidei (con)tract(us) et amicales (con)ventiones que a fidelib(us) prouide disponu(n)tur ut ad ...”. Foto pirms 1906. gada, autors nezināms. Dokumenta fotogrāfijas oriģināls LUAB R RFK, Nr. 3

5. att. Alberts, Rīgas bīskaps, 1213. gadā [Rīgā]; privātais (pierādījuma) dokuments, pergaments, oriģināls, sākotnēji Rīgas domkapitula arhīvā, līdz 1922. gadam Ķeizariskajā publiskajā bibliotēkā (Imperatorskaia publicznaia biblioteka) Sanktpēterburgā, pēc tam AGAD *Zbiór*, Nr. 4490; fragments, 11.–13. rinda, noslēguma protokola (eshatokola) formula *Testes* “[Tes]tes d(omin)us ph(ilip)us raceburge(n)sis ep(is)c(opus). Burchard(us) halu(er)stadenis maior decanus. Godefrid(us) mi(n)densis sco / lastic(us). Johannes rigensis p(re)posit(us). Romar(us) p(res)b(ite)r. laici daniel Gerlag(us) Conrad(us) Thideric(us) et / pe(re)g(ri)ni ciues et mercatores q(ua)m plures” un *Datum* “Anno d(omi)nice i(n) carnatio(n)is m^o cc^o xiii^o”. Foto pirms 1906. gada, autors nezināms. Dokumenta fotogrāfijas oriģināls LUAB R RFK, Nr. 3

Dokumenta intelektuālā un kancelejiskā resursietilpība liek, protams, ar padziļinātu interesi pievērsties šo pieņēmumu atbalstošai argumentācijai. Droši varam konstatēt, ka vēl 1209. gadā Rīgas bīskapa rīcībā jeb kalpošanā nav neviena dokumentēšanas eksperta. Alberta biogrāfiskie dati liecina, ka pirms iesvētīšanas par *Lyvoniensis episcopus* 1199. gadā viņš bija *Bremensis canonicus*,⁸¹ tātad Hamburgas–Brēmenes arhibīskapijas domkapitula struktūrā integrēts cilvēks, kuram cita starpā vajadzēja pārzināt dokumentu producēšanas kancelejiskās normas; taču šādas zināšanas vēl negarantē, ka viņam pašam bijusi nepieciešamā tehniskā sagatavotībā un rutīnā balstīta dokumentu izgatavošanas pieredze. Iespējams, ka verbāli simboliskās darbībās balstītas tiesiskas rīcības, kā lēņu došana⁸² un vienošanās ar autohtono etnisko grupu elitēm,⁸³ tika uztvertas atbilstoši praksei kā pietiekamas, lai uzskatītu, ka jaunās attiecības arī bez rakstiskas fiksācijas dokumenta formā ir iedibinātas. Savukārt vienošanās, par kurām savstarpēji spēja izšķirties Rīgas bīskaps un Zobenbrāļu ordeņa mestrs (*magister*), tika mutiski prezentētas 1210. gada rudenī pāvesta kūrījā Romā – un pēc

izteikta lūguma (*impetrare*) atbilstoši kuriālās kancelejas praksei⁸⁴ *pontifex maximus* vārdā tās rakstiski turpat apstiprināja.⁸⁵

Tikai sākot ar 1210. gada nogali, iegūstam dokumentētu liecību, ka Alberta rīcībā ir kāds dokumentēšanas mākslas eksperts: šajā laikā, iespējams, dažu nedēļu vai mēnešu garumā līdz 1211. gada pavasarim, bīskaps uzturējās premonstriešu ordeņa klosterī–konventā Kapenbergā (*cenobium*, arī *conventus Capenbergh*, Minsteres diecēzē Vestfālenē), kur viņa vārdā tika producēts dokuments.⁸⁶ Eshatokolā starp uzskaitītajiem lieciniekiem, kuri “bijuši klāt” (*testes adeantur*), kā ceturtais minēts *Johannes capellanus noster*. Persona, kas kalpoja personīgi kā kapelāns karalim, bīskapam vai grāfam, varēja pildīt arī ļoti svarīgos notāra (*notarius*) pienākumus un pat vadīt kancelejiski organizētu dokumentu izgatavošanu.⁸⁷ Jautājums ir ārkārtīgi intriģējošs: kas bija šis *Johannes*, taču vēl interesantāk – kas ar viņu notika, jo šī ir pirmā un vienīgā reize, kad tiek pieminēts Alberta *capellanus noster*. Nedaudz mulšinoši ir ieraudzīt kādu *Johannes capellanus*, taču šoreiz bez precizējošā piederības vietniekvārda *noster*, kā liecinieku blakus *magister Volcwinus* vārdam t.s. Latgales dalīšanas 1211. gada dokumenta eshatokolā:⁸⁸ nepārprotami, ka šis kapelāns ir Zobenbrāļu ordenim piederīgs *frater*, par ko liecina viņa vieta liecinieku uzskaitījumā – viņš ir ierindots kā viens no *milites Christi* un otrajā vietā pēc mestra, tādēļ nav identisks ar Kapenbergas dokumentā nosaukto Johannesu.⁸⁹ Neiespējami šķiet, ka šis kapelāns būtu bez pēdām pazudis – bīskapa kapelāns saskaņā ar 12.–13. gadsimtā pierastu praksi ir domkapitula loceklis, un tāpēc viņa vārds var atkārtoti parādīties starp dokumentāri fiksētiem lieciniekiem vai arī cita veida tekstos, bez tam kapelāns kalpo savam *dominus* vai *pater* kā biktstēvs līdz tā nāvei. Var būt, ka Johannes nebija miris un netika noklusēts, bet mainīja savu statusu turpat sava bīskapa tuvumā.

Kapenbergas dokumentā apliecināts, ka bīskaps Alberts visas kanoniski tiesisko, liturģisko un ekonomisko kompetenču sfēras *in Rigensi [...] ecclesia*, ar pāvestu Innocentu III saskaņojot un viņam piekritot, uztic un nodod premonstriešu ordenim.⁹⁰ Tas, kādēļ tieši šim premonstriešu konventam bija tik nozīmīga loma svarīgās izmaiņās Rīgas baznīcas organizācijā, domājams, saistīts ar ļoti pragmatisku lēmumu, uz kuru Albertu virzīja to personu sociālais tīkls, ar ko viņš ilgstoši bija saistīts – ar Paderbornas, Mindenes, Minsteres, Halberštates un citu Vestfālenes diecēžu aktīvo un misijas norisēs ieinteresēto klēru.⁹¹ Kapenbergas konventa *prepositus* Andreass un Šēdas klostera (Vestfālenē) abats Hermanis, kuru klātbūtnē “šo mūsu tiesiski neapstrīdamo dāvinājumu” (*hec nostra donatio rata*) Alberts 1210. gada nogalē apstiprināja kā paliekošu un nemainīgu (*permaneat et integra [...] assignamus*),⁹² acīmredzot piederēja šim personu tīklam. Kapenbergā nolemtās izmaiņas legītimītāti varēja iegūt pēc

tam, kad to tiešie iniciatori vai statusā līdzvērtīgi pārstāvji Rīgā būtu veikusi atbilstošas rituāli tiesiskas darbības. Šis publiskais rituāls varēja notikt, agrākais, 1211. gada vasaras vidū, kad pavasara izskaņā vai vasaras sākumā bīskaps ar daudziem citiem *cooperatores* ieradās Livonijā.⁹³

Svarīga šo izmaiņu daļa bija jaunā domkapitula prāvesta iecelšana un iesvētīšana amatā, jo vieta kopš priekšteča Engelberta nāves 1209. gadā bija vakanta. Par “Johannesu, nosvērtu, visā viņa rīcībā gudru un pieredzējušu vīru”, kuru Alberts “paņēma no Šēdas konventa un iecēla” prāvesta amatā, stāstīts *Chronicon Lyvoniae* tēlojumā par bīskapa vienpadsmito konsekrācijas, tātad 1209. gadu.⁹⁴ Mulsumu izraisa šajā stāstījumā konstruētā rīcības laika struktūra: pēc Engelberta nāves “tajā pašā gadā” (*in eodem anno*), t.i., 1209. gadā, tika iecelts jaunais prāvests, kā arī mainīta domkapitula kanoniķu monastiskās dzīves regula un melnais habits, jo Johanness piederēja “svētā Augustīna regulai un ordenim” un nēsāja balto, tātad bija premonstriešu brālis.⁹⁵ Taču šīs pārmaiņas (*commutatio*) nevarēja notikt pirms Kapenbergā apstiprinātajām Alberta *donatio rata* premonstriešu ordenim 1210. gada nogalē un to īstenošanas 1211. gada vasarā.⁹⁶ Prospektīvi iestarpinājumi hronista Indriķa stāstījumā ir bieža parādība, kādēļ hronikas hronoloģiskā struktūra ir neviendabīga: hronikas hipotētiskais autors mēdz novirzīties jeb izlēkt no t.s. stāsta bāzes laika, iepinot tajā izvērsumus par nākotnē vai pagātnē notikušo, savukārt šie anahronismi, kurus tekstu lingvistikā sauc par prolepsēm un analepsēm, nojauc hronoloģijas viengabalainību, un šķiet, ka stāstā tēlotais noticis vienā dienā, mēnesī vai gadā, kaut gan runa var būt par dažādiem sablīvētiem notikumu laikiem.⁹⁷ Pretruna atklājas ne tikai hronikā, bet arī Alberta dokumentā, kas datēts ar 1209. gada nogali: liecinieku rindā kā pirmais ir minēts *Johannes prepositus Rigensis ecclesie cum suis canonicis*.⁹⁸

Atgriežoties pie Kapenbergas dokumenta, vērīgiem esot, varam atklāt, ka *Johannes capellanus noster*, pēdējais liecinieks, ir identificējams kā Šēdas konventam piederīgais; otrs liecinieku rindā minēts Šēdas priors kopā ar savu konventu (*prior et conventus Scheydensis*), kam pieder nākamie divi liecinieki – *Henricus sacerdos de Lon* un *Johannes*. Iespējams, Johanness, kuru Alberts “paņēma” *de conventu Schetensi*, lai ieceltu par prāvestu, ir tas pats Johanness, kurš minēts Kapenbergas dokumentā kā *capellanus noster*. Ja pieņemam šo versiju, tad saprotam, ka, atgriežoties Rīgā 1211. gadā, Alberts *savu* kapelānu izvirzīja diecēzes centrālā politiskā un sociālā pozīcijā, nododot viņa rokās domkapitulu, liturģiju un pārvaldes organizāciju. Līdz ar Johannesu kā galveno zināšanu multiplikatoru par dokumentu producēšanas mākslu domkapituls ieguva spēju patstāvīgi nodrošināt savu integritāti *cum litterarum testimonio*.⁹⁹

NOSLĒGUMA UN SECINĀJUMU VIETĀ

Stāstu par Johannesu no Šēdas premonstriešu konventa varētu pagaidām noslēgt ar ticamu pieņēmumu, ka Alberts iecēla viņu par *capellanus noster* drīz pēc ierašanās Kapenbergā 1210. gada decembrī, tātad īsi pirms šajā klosterī–dibinājumā notikušā tiesību akta. Rīgas domkapitula amatā Johanness bija līdz 1234. gadam, kad dokumentārajos tekstos pēdējo reizi minēts viņa vārds, un varam spekulēt, ka tas bija šī cilvēka nāves gads. Taču stāsts par dokumentu producēšanas sākumu Rīgas bīskapijā nebeidzas. Zināmā, tāpēc šķietami vecākā, jo datēts ar 1209. gadu, bīskapa dokumenta diplomātiskā analīze un vēsturiskā interpretācija palīdzēja atklāt atsevišķus, manuprāt, svarīgus rutinētas prakses elementus: Rīgas bīskapa dokumentu producēšana aizsākās, iespējams, tikai 1211. gadā, kurā tika radīts arī pētiltais piemērs, turklāt šis tiesību teksts bija t.s. saņēmēja dokuments jeb *Empfängerausfertigung*.¹⁰⁰ Bīskapu un domkapitulu attiecībās 12.–13. gadsimtā tā bija izplatīta prakse, ka saņēmējs pats izgatavoja sev nepieciešamo dokumentu, taču tas notika saskaņā ar oficiālo teksta producentu, tātad bīskapu. Tādējādi Alberts nebija izņēmums, ka viņam – pretēji apgalvojumiem pētnieciskajā literatūrā¹⁰¹ – savas “kancelejas” ne šajā laikā, ne arī vēlāk nebija. Ļoti iespējams, ka Johanness bija tuvs t.s. Kapenbergas rakstīšanas skolai, kas starp 1175. un 1212. gadu gatavoja dokumentu izgatavošanas jeb diktāta ekspertus,¹⁰² un tāpēc personīgi iemiesoja šo ekskluzīvo zināšanu un pieredzes pārnesi uz Rīgas domkapitulu. Dokumenta par “Jersikas dāvinājumu” Svētās Jaunavas Marijas Rīgas baznīcai producēšanas apstākļi un to izpēte ļauj saprast, ka kancelejiskā prakse pieļauj apzinātas manipulācijas ar tiesību teksta kā *testimonium* saturu: fiktīvu īstenības atspoguļojuma elementu klātbūtne – nebijušu liecinieku piesaukšana un datējuma relatīvais raksturs – rāda, ka notikušā pierakstā mainās – līdz pat īstenības viltojumam – piedzīvotais. Dokumenta izgatavošana ir vajadzības un interešu vadīta pragmatiska rīcība, kura šajā procesā koncentrējas uz būtisko, tātad – notikušā jeb lietas apstākļiem un mērķi. Johanness realizēja tekstu radīšanā zināmu praksi, kad pašu un citu meklēti stāsti un pierādījumi par notikušo tika iestrādāti dokumentos, kurus tie paši producē, glabā un, ja nepieciešams, iznīcina. Šāda sociāla pieredze formēja Rīgas domkapitulu par memoriālu kopību.

Aplūkojot vienu dokumentu visos prakseoloģijas līmeņos – izgatavošana, lietošana un glabāšana –, pārliecināties par Juliusa Fikera diplomātikas teorijas aksiomātisko vērtību privāto dokumentu analīzē: katrs dokuments ir uztverams kā atsevišķs tekstuāls un lietisks notikums. Iespējams, tieši šāda pieeja apgrūtinā diplomātikas un vēsturiskās medievistikas attiecības, taču ļauj ieraudzīt

šķietami labi zināmas lietas un “patiesības” par pagātni citādi un it kā no jauna.

Raksts tapis ar Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta zinātniski pētnieciskā granta Nr. 09.1533 atbalstu.

Pateicos Latvijas Universitātes Akadēmiskai bibliotēkai un Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvam par atļauju publicēt šo krātuvju glabāto materiālu attēlus.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Šis citāts – *cum litterarum testimonio* – aizgūts no Rīgas bīskapa Alberta producētā dokumenta, kas edīcijās un literatūrā tradicionāli tiek datēts ar 1209. gadu, t.s. kontekstu ievadošās formulas *arenga*, kurā dokumenta producers dod vispārēju savas rīcības pamatojumu; dokumentam tiks pievērsta īpaša uzmanība tālāk tekstā, sk. 12. lpp. un 34. atsauci.
- ² Šīs ir tipiskas izteikumu formas, kuru atrašanās vieta viduslaiku dokumentu pamatstruktūrā ir ievada protokols, vēl precīzāk – tās integrētas saturā kā svarīgs *publicatio* formulas elements. Jāpiebilst, ka šis elements tika lietots atbilstoši dokumentēšanas situācijai, turklāt dažādos variantos atkarībā no producenta motivācijas, paustās gribas un nolūka (*intencio*).
- ³ Bonkompanjo, kurš dzimis Toskānas pilsētā Sinjā (it. *Signa*, lat. *Sinea*) netālu no Florences, ir vairāku retorikai veltītu traktātu autors, kuri kopumā veido viņa mācību par *ars dictandi* vai *ars dictaminis*; nav šaubu, ka viņš bija autoritāte šajā specifiskajā jomā: Bonkompanjo – viena no spilgtākajiem *ars dictandi* meistariem – teksti, no kuriem agrākie sarakstīti 12. gadsimta 90. gadu beigās, bija veltīti tam, lai aktualizētu antīko *ars dictandi* tradīciju, sakārtotu tās ietvaros lietoto terminoloģiju un ieviestu jaunus jēdzienus, kā arī formulētu tiesību tekstu un runas struktūras un stila principus un tādējādi piemērotu šīs zināšanas civilo un kanonisko tiesību vajadzībām. Bonkompanjo teksti apvienoja daudzas intelektuālas un estētiskas kvalitātes, tie bija ļoti populāri un autoritatīvi viņa dzīves laikā – piedzīvoja ne tikai laikabiedru asu kritiku, bet arī samērā plašu recepciju daudzos norakstos; kopš 1193./94. gada visu savu aktīvās intelektuālās dzīves laiku viņš piederēja Boloņas Universitātei, kurā ļoti agri sāka mācīt retoriku un kuras tiesību profesoru padome 1215. gadā pēc traktāta *Rhetorica antiqua* noklausīšanās apbalvoja Bonkompanjo ar augstāko atzinības zīmi – lauru vainagu; viņa izveidotā tekstu teorija par *ars dictandi* formēja izpratni par tiesību tekstu stila un uzbūves principiem un, pateicoties viņa skolniekiem un sacerējumiem, ietekmēja tieši dokumentu producēšanas praksi pāvestu, karaļu, ķeizaru un bīskapu kancelejās. Sk.: Sibylle Hallik (2007). *Sententia und Proverbium. Begriffsgeschichte und Texttheorie in Antike und Mittelalter*. Köln; Weimar; Wien: Böhlau (Ordo. Studien zur Litteratur und Gesellschaft des Mittelalters und der Frühen Neuzeit, Bd. 9), S. 211–223; arī R[oul] Mangelli (1983). [Art.] Boncompagnus. In: *Lexikon des Mittelalters*. Bd. 2. München; Zürich: Artemis, Sp. 408–410.

- ⁴ Boncompagnus. Palma (1894). In: Carl Sutter. *Aus Leben und Schriften des Magisters Boncompagno*. Leipzig, S. 105–127, šeit S. 106, Cap. 3: *Dictamen est quedam ymaginatio tractandi de aliquo vel de aliquibus per appositionem. Vel dictamen est ratio, qua verba ymaginata et in animo concepta congrue proferuntur* (Dictamen ir kāda priekšstata par kaut ko vienu attēlošana, aizvietojoj [to ar tēlu] par kaut ko citu vai citiem. Vai [arī] dictamen ir izklāsta veids/ratio, kā iedomāti un garā iztēloti vārdi atbilstīgi [jēgai] tiek izteikti. – Tulkojums no latīņu valodas šeit un turpmāk A. L.).
- ⁵ Sk., piem.: Uta Kleine (2008). *Litterae, cartae, codices, petentes und notarii: Aspekte der Vertrauenswürdigkeit von Papsturkunden in Pontifikat Innozenz' III. (1198–1216)*. In: Petra Schulte, Marco Mostert (eds.). *Strategies of Writing. Studies on Text and Trust in the Middle Ages*. Turnhout: Brepols (Utrecht Studies in Medieval Literacy, vol. 13), pp. 185–211, šeit pp. 185–186.
- ⁶ Sk. vēl arvien tematiski aktuālo darbu: Franz-Josef Schmale (1957). *Die Bologneser Schule der Ars dictandi. Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* (turpmāk: DA), 13, S. 16–34, šeit S. 32–34.
- ⁷ Bonkompanjo, protams, ir ļoti zīmīgs piemērs, kuram līdzās varētu minēt arī citus Boloņas skolai piederīgos *ars dictandi* meistarus, piem., Tomasu no Kapujas (*Thomas Capuanus*, ap 1185–1239); par viņu sīkāk sk.: Matthias Thumser (2011). Einleitung. In: *Die Briefsammlung des Thomas von Capua. Aus den nachgelassenen Unterlagen von Emmy Haller und Hans Martin Schaller*. Hrsg. von Matthias Thumser und Jakob Frohmann. Online-Edition der MGH. [München], S. 3–12, pieejams: <http://www.mgh.de/datenbanken/thomas-von-capua> (skatīts 11.11.2011.); sk. arī: Hans Martin Schaller (1965). *Studien zur Briefsammlung des Kardinals Thomas von Capua*. DA, 21, S. 371–518; Schmale. *Die Bologneser Schule*, S. 32.
- ⁸ Sk., piem.: Nicolaus Busch (1900). *Das Kopialbuch aus dem XIV. Jahrh[undert] im Kurl[ändischen] Provinzialmuseum zu Mitau und der sogenannte Gnadenbrief des Bischofs Nicolaus von Riga. Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*, S. 377–406; Hermann von Bruiningk (1898). *Ueber zwei bisher unbekannte Urkunden des Erzbischofs Albert vom Jahre 1258 und des rigaschen Dompropstes Dietrich Nagel vom Jahre 1463. Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1897*. Riga, S. 156–161.
- ⁹ Apjomīgākais, kaut arī šodienas zinātniskajām prasībām tikai daļēji atbilstošs, ir 15 sējumos iznākušais *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten* (turpmāk: LUB). Abt. I, Bd. 1. Hrsg. von Friedrich Georg von Bunge. Reval: Kluge & Ströhm, 1853. Sākot ar septīto sējumu līdz divpadsmitajam izdevēju un sastādītāju personāls mainījās. Pēdējais sējums ir LUB, Abt. II, Bd. 3. Hrsg. von Leonid Arbusow und Hermann Hildebrand. Riga; Moskau: J. Deubner, 1914.
- ¹⁰ Vairāku gadu garumā kopš 1922. gada L. Arbusovs (jr.) lasīja lekcijas “Paleogrāfija un diplomātika” (1922/23, 1930/31), “Latīņu paleogrāfija” (1926/27), “Diplomātika” (1927/28 I, 1931/32 I, 1934/35 II), vadīja seminārus diplomātikā (1927/28, 1931/32), kā arī kombinētos seminārus paleogrāfijā un diplomātikā (1931/32, 1934/35) un praktiskos darbus paleogrāfijā un diplomātikā (1922/23, 1926/27) Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātē, sk.: P[auls] Jurevičs (1939). *Filoloģijas un filozofijas fakultāte*

- 1919.–1939. No: *Latvijas universitāte divdesmit gados 1919.–1939. I. daļa: Vēsturiskas un statistiskas ziņas par universitāti un tās fakultātem*. [Rīga]: Latvijas Universitāte, 169.–300. lpp., šeit 282. lpp.
- ¹¹ Sk., piem.: Reinhard Härtel (2003). Sind die Historischen Hilfswissenschaften noch zeitgemäß? In: Hans-Werner Goetz, Jörg Jarnut (Hrsg.). *Mediävistik im 21. Jahrhundert. Stand und Perspektiven der interdisziplinären Mittelalterforschung*. München: Wilhelm Fink (MittelalterStudien, Bd. 1), S. 379–389.
- ¹² Aleksandrs Ivanovs, Anatolijs Kuzņecovs (2009). *Smolenskas–Rīgas aktis, 13. gs. – 14. gs. pirmā puse. Kompleksa Moscowitica-Ruthenica dokumenti par Smolenskas un Rīgas attiecībām / Smolensko-rizhskie akty XIII v. – pervaija polovina XIV v. Dokumenty kompleksa Moscowitica-Ruthenica ob otnosheniiakh Smolenska i Rigi*. Rīga: Žurnāls “Latvijas Arhivi” (Vēstures avoti, 6. sēj.). Citus šai tematikai veltītos abu autoru pētījumus sk. minētā darba bibliogrāfijā.
- ¹³ Piem.: Gustav von Buchwald (1882). *Bischofs- und Fürstenurkunden des XII. und XIII. Jahrhunderts. Beiträge zur Urkundenlehre*. Rostock: Werther. Tas ir viens no pirmajiem šādas ievirzes sistemātiskiem pētījumiem par dokumentēšanas prakses īpatnībām Hamburgas–Brēmenes arhibīskapijā 12.–13. gadsimtā. Starp citu, šis autors monogrāfijā norāda uz Karlu Širrenu (*Carl Schirren*, 1826–1910) kā savu iedvesmotāju (II lpp.), no kura guvis vērtīgas atziņas sevišķi par bīskapu dokumentu diplomātiskās kritikas metodi (12., 18. u.c. lpp.); G. fon Būhvalds atsaucas uz Carl Schirren (1876). *Beiträge zur Kritik älterer holsteinischer Geschichtsquellen*. Leipzig: Duncker & Humblot.
- ¹⁴ Sk.: Reinhard Härtel (2001). Geistliches und weltliches Personal im Urkundenwesen Reichsitaliens und Süddeutschlands. *DA*, 57, S. 95–110.
- ¹⁵ Piem.: Reinhard Härtel (2010). Diplomatie und Ortsgeschichte. Zum hochmittelalterlichen Erscheinungsbild von Aquileia. In: *Rutengänge. Studien zur geschichtlichen Landeskunde. Festgabe für Walter Brunner zum 70. Geburtstag*. Hrsg. von der Historischen Landeskommission für Steiermark und dem Historischen Verein für Steiermark. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, S. 33–46.
- ¹⁶ Par vācu kultūras zinātņu *Kulturwissenschaften* un angloamerikāņu *cultural turn* piedāvātajām pētnieciskajām paradigmām sk., piem.: Martin Fuchs (2001). Der Verlust der Totalität. Die Anthropologie der Kultur. In: Heide Appelsmeyer, Elfriede Billmann-Mahecha (Hrsg.). *Kulturwissenschaft. Felder einer prozeßorientierten wissenschaftlichen Praxis*. Weilerswist: Vellbrück Wissenschaft, S. 18–53; Ute Daniel (2001). Geschichte als historische Kulturwissenschaft. Konturen eines Wiedergängers. In: Heide, Billmann-Mahecha (Hrsg.). *Kulturwissenschaft*, S. 195–214; arī par “klasīķi” kļuvis Clifford Geertz (1973). *The Interpretation of Cultures. Selected Essays*. New York: Basic Books.
- ¹⁷ Patrizia Canzian (1995). Scrivere per conservare, scrivere per agire: attività documentaria delle chiese cittadine nei secoli IX–XIII. In: Patrizia Canzian (ed.). *La memoria delle Chiese. Cancellarie vescovili e culture notarili nelle Italia centro-settentrionale (secoli X–XIII)*. Torino: Scriptorium, pp. 7–16, šeit pp. 14–16.
- ¹⁸ Klaus Brinker (1997). *Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden*. 4. Aufl. Berlin: Erich Schmidt (Grundlagen der

Germanistik, Bd. 29), S. 20, Anm. 21. Šeit termina *Gebrauchstext* definīcija, atbilstoši kurai tekstu lingvistikas teorijā tiek apzīmēta viena no divām tekstuālo manifestāciju pamatformām – neliterārie teksti; par tekstu tipoloģiju, kur, izdalot atsevišķus to funkcionālos tipus, tiek lietots termins *Textsorten*, sk. turpat, 132. lpp.

- ¹⁹ Šāds dokumenta kā atsevišķa tiesību teksta veida, kas formēts atbilstoši valodas konvencionālam lietojumam, komunikatīvai situācijai un mērķim un eksplīcīti uzrāda savu piederību tekstu funkcionālajam tipam – neliteratūras *Gebrauchstext*, tipoloģiskais profils atspoguļojas viduslaiku dokumenta *Urkunde* dažādu moderno autoru piedāvāto definīciju uzsvērtajos raksturlielumos, piem.: Gerhard Theuerkauf (1991). *Einführung in die Interpretation historischer Quellen. Schwerpunkt: Mittelalter*. Paderborn; München; Wien; Zürich: Ferdinand Schöningh, S. 112: *Urkunden sind formgebundene Schriftstücke, die dem Beweis rechtlicher Sachverhalte dienen* (Dokumenti ir konkrētā rakstiskā formā izpildīti teksti, kas kalpo kā pierādījums tiesiskiem darījumiem). Sk. arī: Hans-Werner Goetz (2006). *Proseminar Geschichte: Mittelalter*. 3. Aufl. Stuttgart: Eugen Ulmer, S. 135; Ahasver von Brandt (1989). *Werkzeug des Historikers. Eine Einführung in die Historischen Hilfswissenschaften*. 12. Aufl. Stuttgart; Berlin; Köln: Kohlhammer, S. 82; Harry Bresslau (1912). *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien*. Bd. 1. 2. Aufl. Leipzig: Veit, S. 1 (šeit ļoti niansēta termina *Urkunden* definīcija, paskaidrojums sk. S. 1–3); Wilhelm Wattenbach (1896). *Das Schriftwesen im Mittelalter*. 3. Aufl. Leipzig: S. Hirzel, S. 3.
- ²⁰ Brandt. *Werkzeug*, S. 84.
- ²¹ Piem., amata investitūra, ja runa būtu par notāra iecelšanu jeb ievēšanu amatā “ar spalvu” (*per pennam*), kuru karalis vai bīskaps sniedz, bet notārs saņem preti.
- ²² Brandt. *Werkzeug*, S. 84–85.
- ²³ Karl Kroeschell (2005). *Deutsche Rechtsgeschichte*. Bd. 1. 12. Aufl. Köln; Weimar; Wien: Böhlau, S. 53–54; Brandt. *Werkzeug*, S. 85–86.
- ²⁴ Būtiska šāda abu dokumentu veidu atšķirība ir gramatiskais laiks un persona, kurā teksta saturs formulēts: pierādījuma dokumentiem teksta saturs, it sevišķi dokumenta konteksta izklāstošās daļas jeb formulas, kuras apzīmē ar jēdzieniem *dispositio* un *narratio* un kurās ietverts producenta motivācijas un lietas apstākļu izpaudums, sarakstīts daudzskaitļa pirmās personas saliktajā pagātnē jeb perfektā, bet dispozitīviem dokumentiem gribas apliecinājums pausts daudzskaitļa pirmās personas tagadnē.
- ²⁵ Goetz. *Proseminar*, S. 138–139; Brandt. *Werkzeug*, S. 90.
- ²⁶ Par jēdzienu “privātie dokumenti” viduslaikos sk., piem.: Reinhard Härtel (2011). *Notarielle und kirchliche Urkunden*. Köln; Weimar; Wien: Böhlau (Historische Hilfsmittel, Bd. 4), S. 21–25; Brandt. *Werkzeug*, S. 89–90; arī klasisko Oswald Redlich (1911). *Die Privaturkunden des Mittelalters*. München; Berlin: R. Oldenbourg (Handbuch der Mittelalterlichen und Neueren Geschichte, Abt. IV.3), S. 156 (tepat par šīs dokumentu grupas specifiku 13. gadsimtā). Interesanti, ka, piem., jurists F. G. fon Bunge 1853. gadā iznākušā *LUB*, I.1 ievadā (*Vorrede*, S. III–X) par “privātiem dokumentiem” sauc “diejenigen [Urkunden – A. L.], welche Aufzeichnungen [sic! – A. L.] über Rechtsgeschäfte unter Privatpersonen [sic! – A. L.] erhalten, wie Lehn-, Kauf-, Pfand- und Schuldbriefe, Testamente, gerichtliche Verhandlungen und Erkenntnisse [...]”, un demonstrē ar šo viņa laikā tiesību

- vēsturnieku, to skaitā arī t.s. austriešu jeb Vīnes skolas diplomātikas speciālistu vidū vēl diezgan neskaidro priekšstatu par tehniskā termina *Privaturkunde* attiecinājumu uz viduslaiku dokumentiem.
- ²⁷ Šādu novērojumu rezultāti iegūti, piem., par Meisenese diecēzē – dibināta 968. gadā un pakļauta Magdeburgas arhibīskapijai – 12.–13. gadsimtā izgatavotajiem dokumentiem, kuru producentis bijis Meisenese bīskaps, sk.: Thomas Ludwig (2008). *Die Urkunden der Bischöfe von Meißen. Diplomatische Untersuchungen zum 10.–13. Jahrhundert*. Köln; Weimar; Wien: Böhlau (Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde, Beiheft 10), S. 2–4. Par Lundas arhibīskapijā producētiem bīskapu dokumentiem un to tipoloģiju šajā pašā laika posmā sk.: Herluf Nielsen (1999). Einfluss der päpstlichen Kanzlei auf dänische Königs- und Bischofsurkunden bis zum Ausgang des 14. Jahrhunderts. In: Peter Herde (Hrsg.). *Papsturkunde und europäisches Urkundenwesen. Studien zu ihrer formalen und rechtlichen Kohärenz*. Köln; Weimar; Wien: Böhlau (Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde, Beiheft 7), S. 147–162, šeit S. 149–151, 153–158.
- ²⁸ Sk. šos terminus, piem., *LUB*, I.1, Nr. 56, Sp. 59–60, šeit Sp. 59: *hec pagina* (Alberts, Rīgas bīskaps, apliecina, ka notikusi Rīgas domkapitula kanoniķu habita maiņa, šeit nepareizi uzdotais datums “1. Januar 1223” labojams uz [21.12.1210.]); publicēts arī: *Senās Latvijas vēstures avoti* (turpmāk: *SLVA*) (1937). 1. burtnīca. Izd. Arveds Švābe. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgādiens (Latvijas vēstures avoti, 2. sēj.), Nr. 56, 42. lpp.; sk. arī: Friedrich Georg von Bunge (1959). *Liv-, Est- und Kurländische Urkundenregesten bis zum Jahre 1300* (turpmāk: *Regesten BAB*). Mit Ergänzungen von Leonid Arbusow jun. Neu hrsg. von Friedrich Benninghoven. Hamburg: Universität Hamburg, Nr. 39a, S. 10; *Livländische Güterurkunden* (turpmāk: *LGU*) (1908). Bd. 1. Hrsg. von H[ermann] von Bruiningk und N[ikolaus] Busch. Riga: Jonck & Poliewsky, Nr. 4, S. 4–5, šeit S. 4: *hoc presens scriptum* (Alberts, Rīgas bīskaps, apliecina, ka Konradam no Ikšķīles *in beneficio feudali* nodota puse Jersikas pils, domājams, 1224. gada aprīļa beigās); arī *SLVA*, 1, Nr. 107, 80.–81. lpp.; tāpat *Regesten BAB* Nr. 209, S. 31–32; *LUB*, I.3. Hrsg. von Friedrich Georg von Bunge. Reval: Kluge & Ströhm, 1857, Nr. 85a, Sp. 12–13, šeit Sp. 13: *Visis igitur et auditis instrumentis* (Vilhelms, Modenas bīskaps un pāvesta legāts, dara zināmu, ka pieņemts lēmums lietā par strīdu starp Albertu, Rīgas bīskapu, un Folkvīnu, Zobenbrāļu ordeņa mestru, 05.04.1226.); arī *SLVA*, 1, Nr. 126, 102.–104. lpp.; *Regesten BAB*, Nr. 241, S. 37.
- ²⁹ Brandt. *Werkzeug*, S. 104–106.
- ³⁰ Domājams, senākā publikācija ir krājumā *Codex diplomaticus regni Poloniae et Magni ducatus Lithuaniae* (1759). Ed. Matthaeus Dogiel. Tomus 5. Vilna, Nr. 2, p. 2, kur izdevējs norāda, ka tekstu sagatavojis *ex originali*, kas to nav pasargājis no neskaitāmām kļūdām; nekritiski tas pārpublicēts Christoph Georg von Ziegenhorn (1772). *Staats-Recht der Herzogthümer Curland und Semgallen*. Königsberg. Beylagen, Nr. 3, S. 4; kā arī [August] Hansen, C[arl] E[duard] Napiersky (Hrsg.) (1853). *Silva documentorum*. In: *Scriptores rerum Livonicarum. Sammlung der wichtigsten Chroniken und Geschichtsdenkmale von Liv-, Ehst- und Kurland*. Bd. 1. Riga; Leipzig: Eduard Frantzen, S. 313–418, šeit Nr. 61, S. 409–410; tāpat *LUB*, I.1, Nr. 15, Sp. 20–21.

- ³¹ Pēdējā zinātniskā publikācija bija *SLVA*, 1, Nr. 51, 38. lpp., kas sagatavota pēc *LGU*, 1, Nr. 2, S. 2–3; sk. arī *Regesten BAB*, Nr. 33, S. 8.
- ³² *Heinrichs Livländische Chronik / Heinrici Chronicon Livoniae* (turpmāk: *HCL*) (1955). Bearb. von Leonid Arbusow und Albert Bauer. 2. Aufl. Hannover: Hahnsche Buchhandlung (Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis, Bd. [31]), S. 70–71, XIII 4: *De incensione Gerceke*.
- ³³ Šos raksta formas elementus var novērot, protams, tikai dokumenta rok-rakstā. Diemžēl mūsu rīcībā esošie avotu tekstu izdevumi tādas svarīgas detaļas neuzrāda. Šajā gadījumā ar 1209. gadu datētā dokumenta attēla fotogrāfija publicēta vairākkārt, piem.: Arveds Švābe (1936). Jersikas kara-*valsts. Senatne un Māksla*, 1, 5.–31. lpp., šeit 16. lpp. Dokumenta teksts tiek citēts pēc metodoloģiski korektās edīcijas *LGU*, 1, Nr. 2, S. 2–3.
- ³⁴ Pilna *arenga* pēc *LGU*, 1, Nr. 2, S. 2: *Ut eorum, que necesse est memoriam habere perhennem, nulla cum tempore succedat oblivio, prouida modernorum discretio cum litterarum testimonio salubriter nouit procurare*. (Ikreiz, kad no tā, kas svarīgs, lai ilgi paliktu atmiņā, [un lai] nekas ar laiku netiek aizmirsts, laikabiedru piesardzīgā gudrība liek ar rakstu pārvērst par derīgu pierādījumu.)
- ³⁵ Pilna *publicatio* pēc *LGU*, 1, Nr. 2, S. 2: *Itaque, que nostris gesta sunt temporibus, ad posterorum transmittentes noticiam, significamus universis tam futuris quam presentibus in Christo fidelibus, qualiter larga Dei misericordia, nouellam adhuc Livonensis ecclesie plantationem erigens et erigendo promouens, Wiscewolodo regem de Gerzika nobis fecit subiugari*. (Tādēļ, kas notika mūsu laikā, atstājot pēctečiem zināšanai, mēs pavēstām visiem gan nākamiem, gan esošiem Kristū ticīgajiem, kā neizmērojamā Dieva žēlastība, tagad iedvesmojot un iedvesmodama veicinot jaunās Livonijas baznīcas dēstu, lika, ka Gercikas karalis *Wiscewolod(us)* mums pakļaujas.)
- ³⁶ Pilna *actum* formula pēc *LGU*, 1, Nr. 2, S. 3: *Acta sunt hec anno Dominice incarnationis m^o.cc^o.jx^o. In cimiterio beati Petri in Riga, presidente apostolice sedi papa Innocentio iij^o, regnante gloriosissimo Romanis imperante Ottone, pontificatus nostri anno undecimo*. (Šis [lietas] notika Kunga [Jēzus Kristus] inkarnācijas viens tūkstotis divi simti devītajā gadā, kad apustulisko krēslu ieņēma pāvests Innocents III [un] valdīja spožākais no romiešiem varenais Oto, mūsu pontifikāta vienpadsmitajā gadā.)
- ³⁷ Sk., piem.: Bernhard Bischoff (1986). *Paläographie des römischen Altertums und des abendländischen Mittelalters*. 2. Aufl. Berlin: Schmidt (Grundlagen der Germanistik, Bd. 24), S. 169–171; Franz Steffens (1929). *Lateinische Paläographie*. 2. Aufl. Berlin; Leipzig: de Gruyter, S. XVII–XVIII.
- ³⁸ Par t.s. diplomātiskā minuskuļa raksta īpašībām sk., piem.: Heribert Sturm (1961). *Unsere Schrift. Einführung in die Entwicklung ihrer Stilformen*. Neustadt a.d. Aisch: Degener & Co, S. 36–38; Steffens. *Lateinische*, S. XVIII–XIX.
- ³⁹ Dokumentā lietotās interpunkcijas zīmes šeit netiek atsevišķi tematizētas, taču tās arī šajā gadījumā ir diplomātiskajam minuskulim tipiskas tā norieta jeb izskaņas periodā 12. gadsimta beigās – 13. gadsimta pašā sākumā, sk.: Steffens. *Lateinische*, S. XX.
- ⁴⁰ Dokumenta izmēri fiksēti *Archiwum Głównie Akt Dawnych. Zbiór Dokumentów Pergaminowych (1155–1300)* (turpmāk: *AGAD Zbiór*). Testowe udostępnienie. [Warszawa], 2006, Nr. 4489; pieejams <http://>

//www.agad.archiwa.gov.pl/metodyka/ddpp.xml, (skatīts 30.12.2008.–13.11.2011.), kur glabājas tā oriģināls, aprakstā “44,1 × 23,5 cm”. Atšķirīgi pergamenta loksnes izmēri uzrādīti uz vienīgās, ap 1897. gadu vai pirms 1906. gada izgatavotās šī paša dokumenta fotogrāfijas, kuras autors nezināms: paspartū, uz kura fotogrāfija uzlīmēta, labajā augšējā stūrī (ar tinti) uzrakstīts tās garums un augstums centimetros: “L[änge] 44,4 / H[öhe] 32,0”; sk.: *Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka. Rokrakstu un reto izdevumu nodaļa (Rara). Rokrakstu fotogrāfiju kolekcija: viduslaiku dokumenti* (turpmāk: *LUAB R RFK*), 2006, Nr. 1. Mērijumi atšķiras, kādēļ pamats šaubīties par šo datu precizitāti. Dokumenta teksts sakārtots divpadsmit rindiņās. Uzskatāmu labojumu tekstā, domājams, nav.

⁴¹ *AGAD Zbiór*, Nr. 4489.

⁴² Sk., piem.: Robert von Toll (1887). *Siegel und Münzen der weltlichen und geistlichen Gebietiger über Liv-, Est- und Curland bis zum Jahre 1561, nebst Siegeln einheimischer Geschlechter*. Hrsg. von Joh[anne]s Sachsendahl. Reval: Kluge & Ströhm (Est- und Livländische Brieflade, Bd. 4), S. 96, Tafel 22, Nr. 1. Šeit dots ļoti kritiski vērtējams bīskapa Alberta zīmoga attēls. Šajā izdevumā kā zināmi minēti tikai pieci Alberta zīmogi, no kuriem vecākais tiek datēts ar 1221. gadu, bet jaunākais ar 1227. gadu. Šajā katalogā nav uzņemti, piem., abi senākie zināmie dokumenti, kas datēti ar 1209. un 1213. gadu. Par pēdējo zināms, ka tas šodien glabājas *AGAD Zbiór*, Nr. 4490, bet pēc vienīgās, ap 1897. gadu vai pirms 1906. gada izgatavotās šī paša dokumenta fotogrāfijas (autors nezināms) redzams, ka zīmogam nodrupusi augšējā trešdaļa, *LUAB R RFK*, Nr. 3.

⁴³ 1364. gadā Tērbatas (*Dorpatensis*) bīskapam Johannesam tika izgatavots Alberta 1210. gada 21. decembrī Kapenbergas (*Kapenberg*) klosterī–dibinājumā producētā dokumenta apstiprināts noraksts (transumpti), kurā dots zīmoga apraksts: ... *sigillo pendenti rotundo de cere viridi ex utraque parte sigillatas, in cujus medio imago episcopi pontificalibus induti in cathedra sedentis, dextram manum erigentis ad benedicendum et in sinistra baculum tenentis pastoralem, ut verius apparebat, et literae circumferentiales habebantur in hunc modum: Albertus Dei gratia Livonensis episcopus*. (... ar piekārtu apaļu zīmogu no zaļa vaska [un] ar attēlojumiem no abām pusēm, kura vidū krēslā sēdoša [un] pontifikālīgās tērtā bīskapa attēls svētīšanā paceltu labo roku, un turot gana spieķi kreisajā rokā, kā patiesi varēja redzēt, un burti bija visapkārt sakārtoti šādā veidā: Alberts, Dieva žēlastībā Livonijas bīskaps.) Teksts publicēts *LGU*, 1, Nr. 3, S. 3–4, šeit S. 4; sk. arī *Regesten BAB*, Nr. 39a, S. 10. Mulsinoša ir, piem., apraksta daļa – *ex utraque parte sigillatas*, jo nav precīzi saprotama tajā ietvertā jēga: vai ar šo būtu domāts, piem., t.s. dubultzīmogs? Nikolajs Bušs (*Busch*), kurš pirms 1908. gada gatavoja šī avota teksta izdevumu, minēto fragmentu, kā arī citas ne mazāk neskaidras detaļas atsevišķi nekomentē. Nav izslēgts, ka 14. gadsimta notārs jeb *notarius publicus* savā aprakstā kļūdījies, pie rakstidams kādas personas atstāstu par zīmoga izskatu. Minētā un citas apraksta detaļas, kā arī iespraudums preteritā *ut verius apparebat* norāda uz to. Otrs apraksts izgatavots 1378. gadā, transumējot norakstā kādu ar 1224. gadu datētu bīskapa Alberta dokumentu, sk.: *LGU*, 1, Nr. 4, S. 4–5, šeit S. 4.

⁴⁴ *Archiv der Hansestadt Lübeck. Bestand: Livonica Estonica 7.1-6*, Nr. 1. Šī dokumenta, kuram ir trīs producenti – Rīgas pilsoņu kopība (*burgenses in*

Riga manentes), bīskaps Alberts un Kristus bruņinieku brāļi Livonijā jeb Zobenbrāļi (*Fratres milicie Christi in Livonia*) – un kas tiek datēts ar 1227. gadu, oriģinālu tuvāk iepazīnu 2007. gada vasaras nogalē, kad, par spīti vasaras tveicei, pateicoties Lībekas pilsētas pilsoņu biedrības *Gemeinnütziger Bürgerverein Lübeck e.V.* laipnam atbalstam, varēju intensīvi strādāt Lībekas pilsētas arhīvā.

- ⁴⁵ Par zīmoga vaska krāsu zināms, ka bīskaps Alberts konsekventi lietojis bāli dzeltenu vai baltu, tātad mākslīgi neiekrāsotu vasku savam zīmogam, sk.: Toll. *Siegel*, S. 96, kā arī 43. atsauci; tāpat *LGU*, 1, Regestos pie Nr. 7 (Dat. 15.03.1226.), S. 6–8, šeit S. 6, un Nr. 8 (Dat. 17.03.1226.), S. 8–10, šeit S. 8, minētos piemērus, arī Vilhelma, Modenas bīskapa (*Wilhelmus Mutinensis episcopus*) un pāvesta legāta producētā 1226. gada 11. aprīļa dokumenta (*Latvijas Nacionālā arhīva-Latvijas Valsts vēstures arhīvs* (turpmāk: *LNA-LVVA*), 8. fonds: Rīgas maģistrāta iekšējais arhīvs, 3. apraksts, kapsula a, 7. lieta) fotogrāfiju, sk. Māra Caune (2000). Rīgas pārvalde viduslaiku Livonijā (13. gadsimts – 16. gadsimta pirmā puse). No: Ilona Celmiņa (sast.). *Rīgas pārvalde astoņos gadsimtos*. Rīga, 57.–87. lpp., šeit 61. lpp., kur Alberts ir viens no pieciem dokumenta apstiprinātājiem. Jāpiebilst, ka šajā izdevumā dotais dokumenta datējums – 1226. gada 18. aprīlis – nav pareizs. 1364. gada transumptā minētā zīmoga zaļā krāsa varētu būt atsevišķs izņēmums vai notāra pieļauta kļūda, kas mūsu gadījumā ir ļoti iespējama, sk. 15. atsauci.
- ⁴⁶ Bīskapa Alberta producētā un ar 1213. gada sākumu datētā (*Regesten BAB*, Nr. 51, S. 13) dokumenta fotogrāfijā, *LUAB R RFK*, Nr. 3, sk. 42. atsauci, *intitulatio* formulā lasām *Ego Alb(er)tus d(e)i dignat(i)one liuonu(m) ep(i)s(c)opus*, sk. 4. attēlu šajā rakstā, taču zīmoga kreisajā apakšējā malā – no skatītāja perspektīvas raugoties –, kaut arī attēlotais uzraksts stipri cietis, vēl salasāms “LIVON[.]”, tātad *Livonensis episcopus*. Starp citu, šī dokumenta teksta publikācijā *SLVA*, 1, Nr. 71, 56.–57. lpp., šeit 56. lpp., piedāvātais lasījums “*Livoniensis episcopus*” ir kļūdainš. Turpretī *LUB*, I,1, Nr. 38, Sp. 43–44, šeit Sp. 43, lasījums pareizs – “*Livonum episcopus*”.
- ⁴⁷ Andrea Stieldorf (2004). *Siegelkunde*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung (Hahnsche Historische Hilfswissenschaften, Bd. 2), S. 23. Sk. arī Ludwig. *Die Urkunden der Bischöfe von Meissen*, S. 194, Anm. 7.
- ⁴⁸ Ļoti būtiskas metodoloģiskas t.s. privāto dokumentu analīzes norādes sk.: Erich Wisplinghoff (1988). Zur Methode der Privaturkundenkritik. In: *Fälschungen im Mittelalter. Internationaler Kongreß der Monumenta Germaniae Historica. München, 16.–19. September 1986*. Teil 3: Diplomatische Fälschungen, I. Hannover: Hahnsche Buchhandlung (Schriften der MGH, Bd. 33, 3), S. 53–67.
- ⁴⁹ Sk. Brandt. *Werkzeug*, S. 86.
- ⁵⁰ Sk., piem.: Švābe. Jersikas karaļvalsts, 18.–23. lpp.; sk. arī: Indriķis Šterns (2002). *Latvijas vēsture, 1180–1290: Krustakari*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds (Latvijas vēsture, 12. sēj.), 300.–301. lpp.; Valdis Blūzma (2008). Konstitucionālo tiesību elementi Senlatvijas teritorijā līdz Livonijas periodam. *Latvijas Vēsture*, 1, 67.–75. lpp.
- ⁵¹ *LGU*, 1, Nr. 2, S. 2.
- ⁵² Šī “dāvinājuma” (*donatio*) korektai izpratnei svarīgi zināt, ka Rīgas bīskaps, to pieņemot, apliecināja savu žēlastību (*gratia*) iepretī uzvarētajam nekristietīšu karalim (*rex*), turklāt tas bija svarīgs uzvarētā padevības žests, kuru

- gan diktēja uzvarētājs, bet bez kura nebūtu panākts izlīgums (*compositio*) abu strīda pušu starpā. Par konfliktu risināšanas stratēģijām sīkāk sk.: Gerd Althoff (1997). *Spielregeln der Politik im Mittelalter. Kommunikation in Frieden und Fehde*. Darmstadt: Primus, S. 131–135, 201–205.
- ⁵³ Sk. *LGU*, 1, Regestu pie Nr. 2, S. 2. Par arhīvu sk., piem.: L[eonids] Arbutovs (1935). [Art.] Livonijas archīvi. No: *Latviešu konversācijas vārdnīca*. Red. A[rveds] Švābe, A[leksandrs] Būmanis un K[ārlis] Dišlērs. 12. sēj. Rīga: A. Gulbja apgāds, 23866.–23874. sl., šeit 23866. sl. Šo arhīvu 1438. gadā no Rīgas bēgošie domkapitula locekļi novietoja Lībekas domkapitula kancelejā, kur tas glabājās līdz 1563. gadam.
- ⁵⁴ Švābe. Jersikas karaļvalsts, 19. lpp.
- ⁵⁵ Turpat, 22.–23. lpp.; Šterns. *Latvijas vēsture, 1180–1290*, 300. lpp., piem., raksta: “Ir saglabājies [...] karaļa Visvalža kapitulācijas dokuments bīskapam Albertam – Visvalža lēņa grāmata, ar kuru viņš kļuva par bīskapa vasali.”
- ⁵⁶ Blūzma. Konstitucionālo tiesību elementi, 70. lpp., turpat arī jēdziens “1209. gada Jersikas izlēņošanas līgums”.
- ⁵⁷ Robert Bartlett (1996). *Die Geburt Europas aus dem Geist der Gewalt. Eroberung, Kolonisierung und kultureller Wandel von 950 bis 1350*. München: Kindler, S. 344–345.
- ⁵⁸ Sk.: Alexander Bergengrün, Philipp Schwartz (1900). Ein Verzeichniss der nach dem Jahre 1438 dem Lübischen Domkapitel übergebenen Urkunden des Rigischen Erzstifts. *Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*, 17, S. 407–462, saraksts S. 414–458: *Sequentia jura ecclesie Rigensis deposita sunt apud capitulum Lubicense*, šeit S. 416, Nr. 14.
- ⁵⁹ Michael Borgolte (1992). *Die mittelalterliche Kirche*. München: Oldenbourg (Enzyklopädie deutscher Geschichte, Bd. 17), S. 43–45.
- ⁶⁰ Šis un citas fundamentālas (satversmes rakstura) tiesības bīskaps Alberts lika dokumentēt 1210. gada decembrī Kapenbergas premonstriešu klosterī (*cenobium Capenbergensis*, Minsteres diecēzē, Vestfālenē) producētajā dokumentā, sk. *SLVA*, 1, Nr. 56, 42. lpp.: *Concedimus igitur ordini predicto ecclesiam nostram cathedralem in Rigam cum omni iure et integritate earum, quas nunc habet, possessionum, eis [...] concedentes ius episcopi eligendi [...]*.
- ⁶¹ Barlett. *Die Geburt Europas*, S. 345.
- ⁶² Sk.: Bernhart Jähning (2001). Verfassung der Domkapitel der Kirchenprovinz Riga in Überblick. In: Bernhart Jähning (Hrsg.). *Kirchengeschichtliche Probleme des Preussenlandes aus Mittelalter und früher Neuzeit*. Marburg: Elwert (Tagungsberichte der Historischen Kommission für ost- und westpreußische Landesforschung, Bd. 16), S. 53–72; Constantin Mettig (1880). Zur Verfassungsgeschichte des Rigaschen Domkapitels. *Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*, 12, S. 509–533.
- ⁶³ Diplomātikā lietotais termins “svinīga privilēģija” un “vienkārša privilēģija” tiek attiecināts galvenokārt uz karaļu un ķeizaru izgatavotiem diplomiem, ar to saprotot teksta/raksta noformējuma veida uzkrītošās grafiskā izpildījuma (vizuālās) īpatnības, sk., piem.: Sebastian Gleixner (2006). *Sprachrohr kaiserlichen Willens. Die Kanzlei Kaiser Friedrich II. (1226–1236)*. Köln; Weimar; Wien: Böhlau (Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde, Beiheft 11), S. 11, 23–37. Ņemot vērā to, ka privāto dokumentu producenti, īpaši bīskapi un arhibīskapi,

imitēja diplomu noformēšanas manieri atbilstoši ķeizaru/karaļu vai pāvestu tiesību tekstu paraugiem, šo iedalījumu nosacīti varam attiecināt arī uz privātajiem, piem., pierādījuma dokumentiem, sk.: Wisplinghoff. Zur Methode, S. 58–59.

- ⁶⁴ Šādu saglabājušos un zināmu bīskapa Alberta producēto dokumentu skaits nav liels – deviņi oriģināli, sk. *Regesten BAB*, Nr. 33, S. 8 (1209), Nr. 51, S. 13 (1213), Nr. 98, S. 20 (1220), Nr. 178, S. 27 (1221), Nr. 210a, S. 32 (divi oriģināli – viens atrodas Varšavā, Seno dokumentu arhīvā, otrs Stokholmā, Karaliskajā arhīvā, abi – 1224), Nr. 222, S. 34 (1225), Nr. 277, S. 41 (1227); deviņi dokumenti zināmi norakstu formā, to relevance šādā salīdzinājumā ir nosacīta, sk. *Regesten BAB*, Nr. 39a, S. 10 (1210), Nr. 42, S. 10 (1211), Nr. 43, S. 10 (1211, kopā ar Paderbornas, Verdenas un Raceburgas bīskapiem), Nr. 44, S. 10 (1211), Nr. 209, S. 31–32 (1224), Nr. 211, S. 32 (1224), Nr. 212, S. 32 (1224), Nr. 214, S. 32 (1224), Nr. 221, S. 34 (1225?), Nr. 240, S. 36 (1226). Kopējais dokumentu skaits tātad astoņpadsmit.
- ⁶⁵ Andris Priede (2000). Bīskapa Alberta ekleziālās darbības pastorālie aspekti Vēlo viduslaiku kontekstā. No: Andris Caune (atbild. red.). *Senā Rīga. Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē*. 2. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 79.–98. lpp.
- ⁶⁶ Bīskapa Alberta ceļojumu maršrutu no 1189. līdz 1229. gadam, balstoties uz dokumentāro un historiogrāfisko materiālu, izveidojusi Gisela Gnegel-Waitschies (1958). *Bischof Albert von Riga. Ein Bremer Domherr als Kirchenfürst im Osten*. Hamburg: August Friedrich Velmede (Nord- und osteuropäische Geschichtsstudien, Bd. 2), S. 168–174.
- ⁶⁷ Sk., piem.: Bernhart Jähnig (1989). Die Anfänge der Sakraltopographie von Riga. In: Manfred Hellmann (Hrsg.). *Studien über die Anfänge der Mission in Livland*. Sigmaringen: Thorbecke (Vorträge und Forschungen. Sonderband 37), S. 123–158, šeit S. 137, 144–145.
- ⁶⁸ Izvērsta dokumenta rašanās apstākļu un vēsturiskā konteksta rekonstrukcija, kā arī diplomātiskā analīze un interpretācija varētu būt atsevišķa raksta uzdevums.
- ⁶⁹ Julius Ficker (1877). *Beiträge zur Urkundenlehre*. Bd. 1. Innsbruck: Wagner'sche Universitäts-Buchhandlung (Neudruck Aalen 1966), S. 63–70. Par šī atklājuma fundamentālo nozīmi viduslaiku dokumentu diplomātiskajā izpētē un vēsturiskajā interpretācijā sk.: Harry Bresslau (1915). *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien*. Bd. 2. 2. Aufl. Leipzig: Veit, S. 64, 81–82.
- ⁷⁰ Ficker. *Beiträge*, S. 64.
- ⁷¹ Ibidem, S. 67, 154, 156, 158.
- ⁷² Iespējams, ka runa varētu būt par laiku starp apmēram 1209. gada oktobri un decembra beigām (līdz Ziemassvētkiem). N. Bušs piedāvā datējumu “frühestens Herbst” (agrākais rudenī), kas nenozīmē, ka par kritēriju *ante quem* būtu minama Oto IV kronēšana par Romas ķeizaru, kas notika 1209. gada 4. oktobrī, sk. *LGU*, 1, Regestu pie Nr. 2, S. 2. Savukārt A. Švābe par tiesību akta (vai dokumentācijas?) datumu noteicis laiku “pēc 4. oktobra”, sk. *SLVA*, 1, Regesta piezīmi pie Nr. 51, 38. lpp.
- ⁷³ Šo problēmu pamanīja un diemžēl ļoti isi ieskicēja N. Bušs ap 1906./08. gadu, sk. *LGU*, 1, Regestu pie Nr. 2, S. 2.
- ⁷⁴ Ficker. *Beiträge*, S. 143; Wisplinghoff. Zur Methode, S. 65–66; Härtel. Diplomatik, S. 35–36.

- ⁷⁵ Sk. 64. atsauci.
- ⁷⁶ Par šo dokumentu sk. 42. atsauci. Dokumenta pergamenta loksnes izmēri centimetros uzrakstīti ar melnu tinti uz fotogrāfijas paspartū labajā augšējā stūrī “L[änge] 18,6 / H[öhe] 11,0”, *LUAB R RFK*, Nr. 3. Nedaudz atšķirīgi un papildināti tie ir *AGAD Zbiór*, Nr. 4490, mērijumā “18,5 × 11 × 1 cm”, no kuriem pēdējais attiecināms uz atlocītās apakšējās malas (*plica*) platumu, caur kuru tiek izvērtā pergamenta strēmele zīmoga piekarināšanai (*pressula*).
- ⁷⁷ Plaša un padziļināta diktātu analīze minētajiem un citiem šī perioda dokumentiem (sk. 64. atsauci) līdz šim nav veikta. Manas iestrādes diemžēl šeit nav iespējams pilnībā atspoguļot.
- ⁷⁸ Sal., piem., 1. attēlā burtu g vārdā “*gratia*” un 4. attēlā burtu g vārdos “*Ego*” un “*dignat(i)one*” dokumenta 1. rindā.
- ⁷⁹ Sal. 2. attēlā iniciāli *I* vārdā “*Itaq(ue)*” dokumenta 2. rindā, labajā malā, un 5. attēlā iniciāli *I* vārdā “*Iohannes*” dokumenta 12. rindas sākumā; šeit abos gadījumos uzmanība pievēršama iniciāļu apakšējā pagarinājuma – kā noslēguma līnijas – izliekuma formai (arī “*lauzumam*”) un plakanajam, špahtes lāpstiņai līdzīgajam stila uzspiedumam vertikālās līnijas augšējā punktā, no kura sākas burta formas izvilkums.
- ⁸⁰ Ir nepieciešama šī perioda dokumentu oriģinālu (sk. 64. atsauci) rūpīga paleogrāfiskā analīze, lai izteiktais pieņēmums iegūtu atbilstošu verificāciju.
- ⁸¹ *HCL*, S. 12, III 1.
- ⁸² Saskaņā ar *HCL*, S. 15–16, V 1, pirmos lēņus bīskaps Alberts deva sava ponifikāta trešajā, t.i., 1201. gadā kādam *Daniel vir nobilis*, kurš saņēmis “*Lielvārdes pili*” (*castrum Lenewarde*), un *Conradus de Meyendorpe*, kurš saņēmis “*Ikskolā/Ikšķiles pili*” (*castrum Ycescola*).
- ⁸³ Sk. arī *HCL*, S. 13–14, IV 3–5 (ap 1200, ar Daugavas līvu *seniores terre*), S. 30–31, IX 10 (ap 1205, ar letu *rex Vetseke*) un S. 48, XI 2 (ap 1207, par letu *rex Vesceka*).
- ⁸⁴ Sk.: Thomas Frenz (1986). *Papsturkunden des Mittelalters und der Neuzeit*. Stuttgart: Franz Steiner (Historische Grundwissenschaften in Einzeldarstellungen, Bd. 2), S. 62–80.
- ⁸⁵ Šāda pirmā zināmā situācija atspoguļojas pāvesta Innocenta III producētajā *decretum*, kas datēts ar 1210. gada 20. oktobri, kad tika apstiprināta pirms tam, iespējams, pēc 1207. gada, pušu starpā panāktā vienošanās, sk. *SLVA*, 1, Nr. 54, 40.–41. lpp.; arī *Regesten BAB*, Nr. 36, S. 9.
- ⁸⁶ Dokumenta oriģināls nav saglabājies, zināms tikai tā apstiprināts 14. gadsimta noraksts, publicēts arī *SLVA*, 1, Nr. 56, 42. lpp.; *Regesten BAB*, Nr. 39a, S. 10; sk. 28. un 43. atsauci.
- ⁸⁷ Sk. arvien vēl svarīgo Hans-Walter Klewitz (1941). *Kanzleischule und Hofkapelle*. *DA*, 4, S. 224–228, šeit S. 226–227. Diemžēl atsevišķu pētījumu par bīskapiem/arhibīskapiem kalpojošiem kapelāniem un viņu funkcijām kā notāriem vai kanceleju vadītājiem ir ļoti maz.
- ⁸⁸ Publicēts *SLVA*, 1, Nr. 64, 48. lpp., taču šeit, kur ir runa par Rīgas bīskapijas kristītu *terra*, *que Letthia dicitur* un kuras viena trešdaļa saskaņā ar vienošanos jānodod Zobenbrāļu ordenim, regestā nekorekti tiek lietots termins “akts”, kaut gan būtu jārunā par privātu pierādījuma tipa dokumentu; *Regesten BAB*, Nr. 46, S. 11. Bīskaps Alberts nav tā producents.

- ⁸⁹ 1211. gada dokumentā minētais *Johannes capellanus* nepieder baznīcas klēram un/vai kādam mūku ordenim, jo liecinieku rindā skaidri nošķirts no tās sākumā uzskaitītajiem *Alebrandus de sancte Marie conventu*, *Rudolfus canonicus Sosater*, pēc kuriem virknēti pieci *laici* un tikai tad *militēs Christi*, sk. *SLVA*, 1, Nr. 64, 48. lpp. Savukārt 1210. gada 21. decembra dokumentā četri minētie liecinieki, no kuriem viens ir *Johannes capellanus noster*, visi pieder monastiskai kopībai un piedalās dzīvē konventā, sk. *SLVA*, 1, Nr. 56, 42. lpp.
- ⁹⁰ Sk. 85. atsauci.
- ⁹¹ Jähnig. *Die Anfänge*, S. 143–144.
- ⁹² *SLVA*, 1, Nr. 56, 42. lpp.
- ⁹³ Šo vēsturisko epizodi apstiprina gan dokumentārie, gan historiogrāfiskie avoti.
- ⁹⁴ *HCL*, S. 68, XIII 3: *Mortuo eciam in eodem anno Eggelberto, ecclesie beate Marie preposito, assumpsit episcopus de conventu Schetensi virum mansuetum, discretum et prudentem in omnibus viis suis Iohannem et in locum fratris sui, eiusdem venerabilis prepositi, substituit et ei ecclesiam beate Marie regendam commisit.*
- ⁹⁵ *Ibidem*.
- ⁹⁶ 1211. gada jūlija otrajā pusē notika vietas ierādīšana un tās iesvētīšana jaunas katedrālbaznīcas un klostera celtniecībai Rīgā, kur turpmāk uzturētos domkapituls, tas apliecināts attiecīgā bīskapa Alberta producētā pierādījuma tipa dokumentā ar “*Acta sunt hec anno Dominice incarnationis mccxi., viii. Augusti, pontificatus nostri anno xiii*”. Šeit pēc *SLVA*, 1, Nr. 62, 46.–47. lpp., citāts 47. lpp. Par dokumenta autentiskumu dotajā saturiskajā jeb diktāta izpildījumā, kas saglabājies noraksta (tansumpta) formā, izteiktas, iespējams, pamatotas šaubas, sk. *Regesten BAB*, Nr. 44, S. 10. Neskatoties uz šo iebildi, dokuments var kalpot par hronoloģisku mūs interesējošo norišu orientieri.
- ⁹⁷ *HCL* kā literāra teksta un atmiņas teksta struktūra vēl nav pētīta, tādēļ iegūtie rezultāti pavisam noteikti varētu mūs pārsteigt ar atklājumiem.
- ⁹⁸ *LGU*, 1, Nr. 2, S. 2.
- ⁹⁹ Par premonstrīšu ordeņa brāļu aktīvo pozīciju, iesaistoties tieši kanceleju izveidē un dokumentu producēšanas nodrošināšanā, kalpojot gan arhibīskapiem, gan karaļiem, sk.: Irene Crusius (2003). “... *ut nulla fere provincia sit in partibus Occidentis, ubi ejusdem religionis congregationes non inveniuntur* ...” Prāmonstratenser als Forschungsaufgabe. In: Irene Crusius, Helmut Flachenecker (Hrsg.). *Studien zum Prāmonstartenserorden. [Zwei Colloquien]*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte, Bd. 185. Studien zur Germania Sacra, Bd. 25), S. 11–32, šeit S. 27–28, kur autore, norādot uz Jähnig. *Die Anfänge*, S. 143, min 1210. gadu, kad Johanness tika iecelts par prāvestu.
- ¹⁰⁰ Par šādu praksi liecina virkne jaunāko pētījumu, taču atklāts šis fenomens tika 19. gadsimta beigās, sk. klasisko Otto Posse (1887). *Die Lehre von den Privaturkunden*. Leipzig: Veit (Neudruck Berlin; New York, 1974), S. 11–12, 19–20.
- ¹⁰¹ Sk., piem., jaunākajā literatūrā: Maja Gašowska (2009). Der Gebrauch der Schrift in den Kontakten des Schwertbrüderordens mit der einheimischen Bevölkerung Livlands. In: Roman Czaja, Jürgen Sarnowsky (Hrsg.). *Die Rolle der Schriftlichkeit in den geistlichen Ritterorden des Mittelalters: in-*

nere Organisation, Sozialstruktur, Politik. Toruń: Wydawn. Naukowe Uniw. Mikołaja Kopernika (Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica, vol. XV), S. 191–201, šeit S. 193.

- ¹⁰² Hans Budde (1979). Die Urkunden Bischof Hermanns II. von Münster. Eine diplomatisch paläographische Untersuchung. *Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde*, 25, S. 105–239, šeit S. 213–215, 225–226.

CUM LITTERARUM TESTIMONIO.
PRACTICE OF DOCUMENT PRODUCTION
IN THE BISHOPRIC OF RIGA DURING THE EARLY
13TH CENTURY. A SKETCH OF THE RELATION
BETWEEN STUDIES OF MEDIEVAL HISTORY
AND DIPLOMATICS

Andris Levāns

M. A., historian. Scientific interests: theoretical questions of the medieval history scholarship texts, history of ideas, phenomenon of remembrance/memory, diplomatics, especially research into chancellery practice of Riga bishops.

E-mail: *andris.levans@lu.lv*

The first part of this article focuses on the methodology used for research into medieval documents, especially focusing on the questions of terminology and specifics of typology, and also on technologies of analysis used in diplomatics. In the second part of the article a certain early 13th century charter issued by the bishop of Riga, the oldest original of its kind, has been used as an example to demonstrate a diplomatical analysis. The results of this analysis create a basis of historical interpretations, which allow to reconstruct the production of the documents as well as a tradition of the chancellery in the bishopric of Riga. In addition, this analysis allows discovering a special role played by the cathedral chapter in the production of the texts and creation of the written culture. Within the Baltic medieval history scholarship scripture and texts have not been examined from the perspective of them as carriers of exclusive knowledge and social experiences, which is revealed in the strategies of the document production.

Key words: diplomatics, episcopal documents, writing, norms of chancellery, bishopric of Riga, cathedral chapter.

Summary

Until now the scholars of the Livonian medieval history have ignored questions concerning the origins of document production and chancellery of the Riga bishops during the early 13th century. This problem has remained under-researched because there has been a disruption in

the research tradition of the Latvian medieval scholasticism that caused loss of knowledge concerning theory and methods of the diplomatics. These are the main reasons why the studies of medieval history in Latvia are still alienated from the research questions of the modern scholars and why the scientific publications contain historically non-adequate interpretations.

The first part of this study presents an overview on typology of the medieval documents, the characteristics of their functions and production defined according to the theory of the diplomatics. Methods of analysis and terminology of the diplomatics is a very important topic and the usage of the two tools is demonstrated in the second part of this article. As the main example for the analysis I have chosen the oldest known document issued by Albert, the bishop of Riga (1199–1229), which traditionally has been dated with the autumn of 1209. The perception of this document has been formed mainly by the influence of the 19th century Baltic German and Latvian romanticism and these influences have disfigured the historical interpretations of the document. Therefore in the contemporary literature descriptions and evaluations still appear which describe the document incorrectly as ‘a charter of homage’, ‘a treaty of capitulation’ made between the bishop Albert and autochthonous Latgallian leader ‘king Visvaldis’ (a vulgar adaptation of the Latin form *rex Wescewolodus* in Latvian). These descriptions of the document have to be declined as inappropriate, because the aim of the document, judicial functions and partners involved in this judicial act have been established incorrectly. A diplomatic analysis allows to correct the used descriptions and also opinions. The document of 1209 belongs to the group of the so-called private documents and to the type of testimony documents. It was drafted up to testify that *rex Wescewolodus* had bequeathed his dominion *Gerzika* (Lettonized as Jersika) and other territories to the Church of Riga as a ‘legitimate gift’. The recipient of this document was not the mentioned *rex* but the cathedral chapter of Riga, which in fact was the recipient of this gift.

The diplomatic analysis compels to ask several important questions: when, where and by whom this document was produced? The questions can be answered by widening the context of the diplomatic analysis. The comparison of dictation of documents produced in the bishopric of Riga between 1211 and 1213, as well as a palaeographic analysis of the surviving originals allows to presume that the ‘document of 1209’ actually was made in Riga during the late summer or autumn of 1211. Presumably the document was produced when the bishop Albert returned to Riga in the late summer of 1211 after two years of absence. During that summer Albert could fulfil a promise and an agreement made in the Premonstratensian convent of Cappenberg (*cenobium Capenbergh*, bishopric of Munster, Westphalia) in the December of 1210 to transfer the rights of possession of the cathedral church of Riga, numerous privileges, and territories of the diocese to the cathedral chapter. This

agreement was documented and one of the four witnesses was *Johannes capellanus noster*, the chaplain of the bishop Albert, from the Premonstratensian convent Scheda (*de conventu Schetensi*, Westphalia). Most likely also in Cappenberg it was decided that the canons of the chapter would live in accordance with the Premonstratensian statutes and wear white habits and a certain Johannes from the convent of Scheda (*de conventu Schetensi*) would become the provost. The interpretation of the texts allows to put forward a hypothesis that the bishop's chaplain and the provost of the Riga cathedral chapter was the same person.

The situation when the production of a document takes place after a judicial act, mirrors a certain medieval chancellery practice. There is no reason to doubt that 'the gift of Jersika' as a judicial act took place in 1209, just as it is written in the eschatocol of the document, however, the document itself was produced later, at the time when its recipient – the cathedral chapter – officially asked the bishop for it. There is another aspect typical of the document producing practices of the bishops in the 12th–13th century Europe, which can be observed in Livonia as well: the real producer of a document was the recipient, in this case – the cathedral chapter. The cathedral chapter, eventually after Johannes of Scheda became its provost, possessed necessary resources for the production of the documents, i.e. knowledge and experience that had been gained during routine of the chancellery work. In this way the canons, who commanded and accumulated the specific knowledge of the *ars dictandi* and the art of writing, constructed around themselves the bishopric as a space of power and constituted themselves as a memorial community. The bishop of Riga, who did not have such experts and resources at his direct disposal, and neither before 1209 nor later had anything that could even resemble 'a chancellery', was at a margin of this space.

FIGURE CAPTIONS

- Fig. 1.* Albert, bishop of Riga, [autumn] 1209, St Peter's [church], cemetery [Riga]; private (verification) document, parchment, original, originally kept at the archives of the cathedral chapter of Riga, until 1922 in the Imperial Public Library (Imperatorskaia publichnaia bibl'ioteka), St Petersburg, after 1922 in *AGAD Zbiór*, No. 4489; fragment, 1st line, document's introduction formulas *Invocatio* and *Intitulatio* with *Devotio*. Photo taken before 1906, author unknown. Original of the photo *LUAB R RFK*, No. 1.
- Fig. 2.* Albert, bishop of Riga, [autumn] 1209, St Peter's [church] cemetery, [Riga]; private (verification) document, parchment, original, originally kept at the archives of the cathedral chapter of Riga, until 1922 in the Imperial Public Library (Imperatorskaia publichnaia bibl'ioteka), St Petersburg, after 1922 in *AGAD Zbiór*, No. 4489; fragment, lines 2–4, document's contextual formulas *Arenga* and *Publicatio*. Photo taken before 1906, author unknown. Original of the photo *LUAB R RFK*, No. 1.

Fig. 3. Seal of Albert, bishop of Riga, attached to the document produced by Wilhelm, papal legate and bishop of Modena, and dated with *Actum in Riga* in December of 1225. Legate's judgement for an agreement reached (*compositio*) had been confirmed with seven seals of which five have survived; all attached with the parchment *pressula*, which is drawn through two cuts made in the lower part (*plica*) of the parchment. The seal has been damaged: its sides have crumbled off, therefore the inscription on it has only partly survived: "A – [...] GRA(TIA) · LIVON[...]S [...] +"; it has lost its form of a regular disc and the distance between the distal sides is 5.5 cm; initially the diameter of this seal has been 6.3–6.5 cm. Coloured wax, reddish-brown colouring. Abrasion of the figure of a sitting bishop is minimal. Iconographic elements correspond to the type of this seal. Original of the parchment in Latin LNA LVVA 8-2B-74. Photo LNA LVVA 2012.

Fig. 4. Albert, bishop of Riga, 1213, [Riga]; private (verification) document, parchment, original, originally kept at the archives of the cathedral chapter of Riga, until 1922 in the Imperial Public Library (Imperatorskaia publichnaia bibl'ioteka), St Petersburg, after 1922 in AGAD *Zbiór*, No. 4490; fragment, lines 1–2, document's introduction formulas with *Invocatio* "In no(m)i(n)e pat(ri)s et filii et sp(irit)e s(an)c(t)i am(en)", *Intitulatio* with *Devotio* "Ego Alb(er)tus d(e)i dignat(i)one liuonu(m) ep(is)c(opus) et i(n) fide minist(er) humil(is)", *Salutatio* "Univ(er)se fidelium / societari (christ)o (con)sociari" and contextual *Arenga* "Bone fidei (con)tract(us) et amiables (con)uentiones que a fidelib(us) prouide disponu(n)tur ut ad (...)". Photo taken before 1906, author unknown. Original of the photo LUAB R RFK, No. 3.

Fig. 5. Albert, bishop of Riga, 1213, [Riga]; private (verification) document, parchment, original, originally kept at the archives of the cathedral chapter of Riga, until 1922 in the Imperial Public Library (Imperatorskaia publichnaia bibl'ioteka), St Petersburg, after 1922 in AGAD *Zbiór*, No. 4490; fragment, lines 11–13, conclusive protocol (eschatocol) formula *Testes* "[Tes]tes d(omin)us ph(ilipus) raceburge(n)sis ep(is)c(opus). Burchard(us) halu(er)stadensis maior decanus. Godefrid(us) mi(n)densis sco / lastic(us). Johannes rigensis p(re)posit(us). Romar(us) p(res)b(ite)r. laici daniel Gerlag(us) Conrad(us) Thideric(us) et / p(re)g(ri)ni ciues et mercatores q(ua)m plures" and *Datum* "Anno d(omi)nice i(n)carnatio(n)is m° cc° xiii". Photo taken before 1906, author unknown. Original of the photo LUAB R RFK, No. 3.

Iesniegts 15.01.2012.